

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**REPREZENTACE IDEÁLU ŽENY VE STAROČESKÉ LEGENDĚ O SVATÉ
ALŽBĚTĚ**

Vedoucí práce: Mgr. Marie Škarpová, Ph.D.

Autorka práce: Bc. Markéta Kolářová

Studijní obor: Bohemistika navazující

Ročník: 2.

2015

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č.111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Čížová, 8. 5. 2015

.....

Markéta Kolářová

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Marii Škarpové, Ph.D., za cenné rady a připomínky, trpělivý a ochotný přístup při vedení této kvalifikační práce.

ANOTACE

Diplomová práce se zaměřuje na analýzu ženského ideálu vrcholného středověku, jak byl reprezentován svatou Alžbětou Durynskou jako hlavní hrdinkou staročeského *Života svaté Alžběty*, připisovaného Tomáši Štítnému ze Štítného. Alžběta náleží k novému typu světic, jež ve své době ztělesňovaly aktuálně akcentované ideály křesťanství (především chudobu a lásku k bližnímu uskutečňovanou charitativní a sociální prací) a nabídly vzor pro některé dosud spíše upozadované aspekty ženství (zejména vzor dokonalé manželky i vdovy). Pozornost věnujeme zvláště modelaci hlavní postavy ve všech třech ženských stavech typických pro středověk, tj. panenství, manželství a vdovství, i revidování jejich tradiční hierarchie v alžbětinské hagiografii.

ANNOTATION

The diploma thesis focuses on the analysis of the woman's ideal during the High Middle Ages, how it was represented by St. Elizabeth of Hungary as the main character of the old-Bohemian *Život svaté Alžběty* that was credited to Tomáš Štítný ze Štítného. Elizabeth belongs to a new type of saintesses which during the contemporary times embodied important ideals of Christianity (above all poverty and love toward a fellowman realized by charitable and social work) and they offered a model for some overshadowed aspects of femininity (mainly a model of a perfect wife and a widow). We concentrate especially on the formation of the main character in all three women's statuses typical for the Middle Ages, that is virginity, married life and widowhood, and also on the revision of their traditional hierarchy in the Elizabethan hagiography.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 POSTAVENÍ ŽENY VE STŘEDOVĚKÉ SPOLEČNOSTI.....	11
1.1 Středověká žena ve šlechtickém prostředí	12
1.2 Středověká žena v duchovním prostředí	13
1.3 Zařazování žen do stavů ve středověku	15
1.3.1 Panenství.....	15
1.3.2 Vdovství	17
1.3.3 Manželství	18
2 TOMÁŠ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO A JEHO TVORBA.....	20
2.1 Život	20
2.2 Tvorba	20
2.3 Spis <i>O trojím stavu: panenském, vdovském a manželském</i>	22
2.3.1 Žena jako panna.....	23
2.3.2 Žena jako vdova	24
2.3.3 Žena jako manželka.....	26
3 ALŽBĚTA DURYNSKÁ.....	30
3.1 Život Alžběty Durynské.....	30
3.2 Kult svaté Alžběty v českých zemích	32
3.3 Literární zpracování života svaté Alžběty.....	33
3.3.1 Latinská alžbětinská hagiografie	33
3.3.2 Bohemikální alžbětinská hagiografie	34
4 STAROČESKÝ ŽIVOT SVATÉ ALŽBĚTY	36
4.1 Autorství.....	36
4.2 Předloha.....	37
4.3 Žánr	38
5 ANALÝZA HLAVNÍ POSTAVY STAROČESKÉ SKLADBY ŽIVOT SVATÉ ALŽBĚTY.....	40
5.1 Úvod.....	40
5.2 Narození a dětství.....	41
5.3 Světičky ve stavu panenském.....	42

5.3.1 Panna Alžběta versus Štítného pojetí panenství.....	45
5.4 Světice ve stavu manželském.....	47
5.4.1 Manželka Alžběta versus Štítného pojetí manželství.....	52
5.5 Světice ve stavu vdovském	54
5.5.1 Vdova Alžběta versus Štítného pojetí vdovství.....	60
5.6 Světice v roli matky	61
5.7 Ludvík	62
ZÁVĚR	64
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	69

ÚVOD

Vrcholný středověk v Evropě (11. – 13. století) je obdobím velkých změn. Vzhledem k rozvoji středověkého evropského hospodářství a vzrůstajícímu počtu obyvatel nabývá na významu vznik a rozvoj nových měst a městského prostředí. Města začala plnit důležitou funkci ekonomickou, politickou a také kulturní. S kulturním hlediskem je důležitě spojen mimo jiné i rozvoj literatury.

Evropská středověká literatura se dříve vyznačovala výrazně duchovním rázem. Vzdělání bylo v raném středověku dostupné většinou pouze pro představitele duchovní sféry, literatura díky tomu oplývá dominantním křesťanským charakterem. Změna přichází ve vrcholném středověku se vznikem a rozvojem univerzit, na kterých získávali vědomosti především laikové. Do literatury se tedy s rozvojem vzdělanosti dostává světské téma.

V tomto období se v západní literární sféře těší nebývalému zájmu dvorská, tzv. kurtoazní láska. Po vzoru okcitánských trubadúrů oslavovali tehdejší spisovatelé umění dokonalé lásky a užívání si života. Středověký muž, ideálně reprezentován rytířem, zahoří silným citem ke vdané ženě, vyznává se jí ze své touhy a přeje si sloužit své paní, důraz je kladen na pocity vyvěrající ze srdce a duše, jelikož dvorská láska je čistá, má být záležitostí srdce a ne těla. Žena se dostává do nové pozice – vládkyně, vládne muži, vychovává ho, snaží se o jeho mravní zdokonalení. Ve 13. století ožívují literární tvůrci pojetí dvorské lásky prvky z literatury duchovní. Svou pozornost obracejí vzhledem k rozvoji mariánského kultu právě k postavě Panny Marie, kult milované dámy se přetváří v podobu náboženskou.¹ S tím souvisí také změna obecného pojetí ženské tematiky. Do popředí zájmu se začíná dostávat žena jako manželka. Tento stav je stále považován za nejméně hodnotný (vzhledem k panenství a vdovství), avšak i díky církevnímu uznání manželství jako svátosti nabývá žena-manželka jisté váženosti.

Určité změny se týkají i pojetí křesťanských světců. Nejdříve světce zosobňoval mučedník. Těmi se stávali lidé, kteří se v době, kdy křesťanství ještě čekalo na svou chvíli slávy, nebáli vystoupit proti mínění druhých – pohanů, i za cenu násilné smrti

---

¹ ČERNÝ, Václav. *Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 131–133.

přijali křesťanství za své a šířili ho dále. V raném středověku nabývá světec kontur „výhodního askety“, ztotožňuje se s vlivnými středověkými osobami jako biskup, šlechtic, mnich, někdy i král. Takový světec byl charakterizován především svou urozeností a dospělostí.

V období 12. – 13. století dochází k přerodu „funkční“ svatosti do tzv. *imitatio Christi*, tedy svátosti napodobující chování Ježíše Krista. Světec se mohl rekrutovat i z řad „obyčejných“ lidí, musel „jen“ v rámci svých možností naplnit vzor apoštolského života a evangelické dokonalosti. „Svatost se přenesla na rovinu duchovna a spočívala spíše v životním stylu než na společenském postavení, na mravnosti či zázracích.“² Právě zde máme možnost setkat se s novým typem ženy-světičky, ve většině případů ovšem stále z řad aristokracie. Tyto svaté ženy se snažily žít životem chudých po vzoru nově vzniklých žebravých řádů, své bohatství rozdávaly potřebným, o něž se často také obětavě staraly, lásku k bližnímu tedy dávaly najevo svou sociální a charitativní činností.

Takovou světicí byla právě Alžběta Durynská, na jejímž příkladu se pokusíme analyzovat ženský ideál vrcholného středověku. V úvodních kapitolách naší práce se zaměříme na teoretická východiska zvoleného tématu. Nejprve se budeme věnovat problematice pojetí ženy ve středověké společnosti obecně, z pohledu uznávaných učenců raného a vrcholného středověku. Tato problematika byla ve středověkém učenecském světě velmi oblíbeným a diskutovaným tématem, soudě dle dochovaných literárních památek. Názory učenců na toto téma se však ve většině případů shodovaly, zmíníme tedy pouze některé nejznámější a nejvýznamnější. Poté nás bude zajímat život ženy v prostředí duchovním a šlechtickým, neboť jsou pro Alžbětu Durynskou příznačná. Pro středověkou ženu je typické její zařazování do stavů – panenského, manželského a vdovského, proto se také těmto stavům budeme věnovat podrobněji.

V druhé kapitole zaměříme svůj zájem na osobu Tomáše Štítného ze Štítného a jeho dílo. Štítný, ačkoli byl laikem, napsal mnoho nábožensky poučných textů, z nichž se některé věnovaly právě tematice ženských středověkých stavů. Na tyto stavy nahlížel v poněkud jiném světle než jeho předchůdci. V tomto kontextu je pro naši práci velmi

---

² le GOFF, Jacques. Středověký člověk. In: le GOFF, Jacques- SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 28–29.

důležitý jeho spis *O trojím stavu: panenském, vdovském a manželském*, proto se jím budeme rovněž zabývat.

Třetí kapitola pojednává o Alžbětě Durynské, která se stala ztělesněním nového typu světice ve vrcholném středověku. Durynská lantkraběnka si za svého života prošla všemi „rolemi“, které žena může ve svém životě „ztvárnit“. Zpočátku byla ctnostnou pannou, poté se, na žádost svých rodičů, provdala na durynský dvůr, kde přijala roli manželky panovníka a matky jeho dětí, nakonec jí bylo souzeno stát se vdovou. Nejprve si tedy krátce představíme dochované historické údaje o jejím životě i vývoj alžbětinského kultu v českých zemích, poté literární zpracování Alžbětina života.

Právě jednomu ze zmíněných zpracování, staročeskému *Životu svaté Alžběty*, je věnována kapitola čtvrtá. Blíže se podíváme na názory ohledně autorství staročeské skladby, které dosud nebylo s naprostou jistotou určeno, její předlohy a žánrového zařazení.

Stěžejní část práce představuje analýza hlavní postavy *Života svaté Alžběty*, s cílem dozvědět se, zda je v něm postava svaté Alžběty pojata jako nový ideál středověké ženy. Pozornost budeme věnovat hlavně modelaci hlavní postavy ve všech třech ženských stavech. Naše zjištění zároveň porovnáme s poznatky získanými při rozboru Štítného díla *O trojím stavu: panenském, manželském a vdovském*. Komparace staročeské skladby s tímto Štítného textem je zajímavá zejména z hlediska datace obou děl a také z důvodu, že Štítný je obecně mnohými badateli považován za autora *Života svaté Alžběty*. Dále se podíváme na postavu Alžběty jako matky. Tato role je ve většině případů nedílnou součástí manželského a vdovského stavu, na výchově dětí spočíval zásadní úkol vdané ženy. Pro Alžbětu jako lantkraběnku byl tento úkol náročnější, nesla větší zodpovědnost než ostatní prosté ženy, jelikož musela vychovat následníka durynského trůnu. Svůj zájem také se zaměříme na postavu Ludvíka, Alžbětina manžela. U něj nás bude především zajímat to, jaký měl podíl (a zda vůbec nějaký měl) na manželčině svatosti.

1 POSTAVENÍ ŽENY VE STŘEDOVĚKÉ SPOLEČNOSTI

V průběhu staletí se role ženy ve společnosti zásadně měnila. Díky archeologickým nálezům víme, že v počátcích lidstva byla žena předmětem všeobecného uctívání. Zasloužila se o to především svou základní tělesnou způsobilostí, a to přivést na svět nový život – tedy zajistit pokračování lidského rodu.

V pokračování dalšího vývoje ale začíná její postavení zřetelně slábnout. Už v antickém Řecku a Římě je ve společenském žebříčku ženě nadřazen muž, následně mužskou převahu přejímá za svou i křesťanská filozofie. Církevní Otcové (4. – 5. stol. n. l.) považovali ženu za méněcennou vůči muži po fyzické i intelektuální stránce. Jejich filozofické teze vycházely především z výkladu první knihy Mojžíšovy. Žena má být muži oporou, avšak v naprosto podřízené roli.³ Augustin, jeden z církevních Otců, teorii podřízení dokládá tím, že první žena, Eva, byla stvořena až poté, co Bůh stvořil muže, Adama, navíc ji stvořil z části Adamova těla. Vzhledem k tomuto časovému uspořádání je žena v dané hierarchii druhá, muž zaujímá první místo jak z hlediska časového, tak i materiálního. Žena měla sloužit pouze jako pomocnice při rozšiřování a zachovávání lidského rodu, vlastní jí byla tělesnost a smyslovost, duchem a rozumem naopak vládli muži.⁴ Jako je tělo podřízeno duši, žena musí být podřízena muži.

Asi o sedm století později Tomáš Akvinský přejal Aristotelovu koncepci duše jako formy těla, kvůli které zavrhl Augustinovu teorii o tom, že duše a tělo byly stvořeny na rozdílné úrovni. Tělo i duše tedy dle Akvinského vznikly ve stejném okamžiku, zároveň ona první vzniklá těla Bůh pohlavně rozlišil. Avšak muž zůstává nadřazen ženě, žena je v podstatě nedokonalý muž a při plození dětí stále zastává roli pouhé pomocnice. Ve vztahu mezi mužem a ženou lze dosáhnout i určité harmonie, pokud nedokonalou ženu vede inteligentnější muž, který je jí nadřazen.

Ve 12. století se objevují názory filozofických vzdělanců, Petra Abelárda a Huga od Sv. Viktora, podle nichž „muž vyniká důstojností a je nadřazený ženě, protože byl stvořen k obrazu božímu, zatímco žena je pouhým odrazem tohoto obrazu, tj. napodobeninou.

---

³ KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Proměny genderové identity: „Teoretická“ reflexe feminity od středověku do 20. století. In: LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 20–68.

⁴ KLAPISCH-ZUBER, Christine. Mužství a ženství. In: le GOFF, Jacques- SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. s. 415–418.

Tudíž muž má své bytí nezprostředkovaně od Boha, přičemž ho sám zprostředkoval ženě, a tak i celému lidskému rodu.“⁵ Přiznávají ženě přiblížení se k Bohu rovností vlastního rozumu a nesmrtelnou duší, stejně jako v případě muže, zároveň ale stále platí názor, že je žena ovládána pouze smyslností, oproti tomu muž naslouchá své moudrosti a opatrnosti. Dvě století poté se začal zabývat ženskou tematikou i Tomáš Štítňý ze Štítňého, který nabídl další, v jistých věcech odlišný pohled na danou problematiku (podrobněji viz níže kapitolu 2.3)

1.1 Středověká žena ve šlechtickém prostředí

Ani bohaté a vznešené ženy neměly ve středověké společnosti právě nejsnazší postavení. Už pouhé narození děvčete bylo často provázeno zármutkem a starostí, jelikož se nenarodil očekávaný mužský dědic. Nicméně už v raném středověku se dostávalo malým dívkám z vládnoucího rodu pečlivé výchovy, učily se číst i psát, od vrcholného středověku byly vzdělávány i dcery šlechticů a patricijů. Tyto schopnosti byly společně s jinými skutečnostmi důležité pro uzavření náležitého sňatku.⁶ „Středověké dívky urozeného původu duchovně dozrávaly pobytem jednak u dvorů svých rodin nebo příbuzných svého ženicha, jednak v ženských kláštorech. Pro výchovu princezen vládnoucího rodu a dívek z jeho okruhu byl už od konce 10. století určen pražský svatojiřský klášter benediktinek a od roku 1144 též doksanský klášter premonstrátek.“⁷

V aristokratickém světě vládla v té době sňatková politika, existuje velký počet dokladů, „kdy měl manželský svazek prostřednictvím ženy navázat či obnovit přátelství mezi dvěma rody. Jako první využívaly těchto spojení samozřejmě samotné hlavy křesťanských států: v 11. století si např. francouzský král Jindřich I. hledal manželku až ve vzdáleném kyjevském knížectví.“⁸ Důležitým hlediskem byl věk nevěsty. Ve

---

⁵ KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Proměny genderové identity: „Teoretická“ reflexe feminity od středověku do 20. století. In: Lenderová, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 23.

⁶ KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Životní cykly ženy. In: LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 69–70.

⁷ Tamtéž, s. 83–84.

⁸ KLAPISCH-ZUBER, Christine. Žena a rodina. In: le GOFF, Jacques a kol. [eds.]. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999. s. 243.

šlechtických rodinách bylo zvykem provdat dívku co nejmladší. Kolem roku 1200 ve Flandrech, Itálii, Francii či Anglii zas nubují obvykle rodiče dcery, jež sotva dosáhly věku dvanácti, třinácti let. V tomto věku bylo možné dle kanonického práva přistoupit k zásnubám, jak i ostatně dokazují mnohé legendy o světicích pocházejících ze vznešených rodin. V období vrcholného středověku dostávají dospívající dívky též velmi často znatelně starší manžely. Prosazují se názory, že muž musí vyčkat na dosažení „dokonalého věku“ pro sňatek, dívka naopak musí být provdána co nejmladší, neboť při čekání na manželství by se mohla „zkazit“, tedy neodolat pokušení a přijít o panenství. Mnohdy se také musí smířit se sestupem na společenském žebříčku, zvyk brát si bohatší a urozenější nevěstu byl ve středověku poměrně hojný.⁹

Ženin hlavní úkol, tedy zajištění pokračování rodu porozením potomka, nabýval ve šlechtickém prostředí mnohem větší důležitosti, urozený muž potřeboval vhodného nástupce, nejlépe mužského pohlaví. I vzhledem k vysoké úmrtnosti dětí zabíralo těhotenství vdané ženě do věku čtyřiceti let průměrně polovinu života.¹⁰

Pokud urozená žena přežila svého manžela, mohla se znovu vdát, nebo odejít do kláštera (viz kapitolu Vdovství). Vdovám z vládnoucí vrstvy často připadl úkol spravovat království a chránit majetek do plnoletosti následníka trůnu, staly se z nich regentky. V některých případech nebyla ani smrt manžela nutná, stačila pouze jeho nepřítomnost. Velkou nevýhodou pro ženu regentku byla nemožnost účasti v boji. Dle dobových zvyklostí se žena nemohla postavit do čela vojska, tudíž nemohla svým leníkům poskytnout pomoc při boji, vznikaly tím politické problémy a regentka byla ve většině případů nucena znovu se provdat.¹¹

1.2 Středověká žena v duchovním prostředí

O životě středověkých žen v církevních řádech nemáme dostatek literárních pramenů, ženy většinou nepsaly o svém životě a postavení v kláštrech. Za výjimku lze považovat svatou Hildegardu z Bingenu, jejíž literární dílo se šířilo z Porýní do jiných částí

---

⁹ Tamtéž, s. 251–252.

¹⁰ Tamtéž, s. 253.

¹¹ ENNEN, Edith. *Ženy ve středověku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2001. s. 241–242.

Evropy. „Požitky středověkých řeholnic nám navíc z velké části sdělují muži žijící v celibátu, které lze za přiměřený zdroj považovat jen zřídka.“¹²

V raném středověku mohly ženy v kláštorech nerušeně vést asketický život, na oplátku přinášely klášterům hmotné zaopatření – věno, jelikož zde mohly nalézt azyl dcery a vdovy z urozených rodin, které neměly možnost se vhodně provdat. V některých případech do kláštera vstupovaly i manželky, např. po předchozí domluvě s manželem, jenž také vstoupil do kláštera, nebo žena raději z manželství utekla ze strachu, eventuálně se jednalo o odsunuté ženy, neschopné svým choťům zajistit mužského potomka. Klášter mohl také plnit funkci výchovného a vzdělávacího ústavu pro dívky, jež se měly později provdat. Tyto dívky sem přicházely většinou již v útlém dětství, klášter měl navíc ochránit jejich panenskou čistotu pro budoucího manžela. Vzhledem k urozenému původu většiny zainteresovaných se očekávala určitá rovnost společenského původu. Dívky nižšího postavení, jestliže byly do kláštera přijaty, zastávaly výhradně pozice služebných.¹³

Pro postavení ženy ve středověké společnosti byla oslabována její role v monastickém prostředí. Mnohá z ženských opatství byla již v 10. století rušena, v jiných byla přerozdělena moc. „Dvojkláštery starší doby však pod tlakem nesouhlasu církve zmizely. Když se v jedenáctém století znovu objevily, byla jejich podoba již změněna: abatyše či převorka neměla na mnichy žádnou jurisdikci a jeptišky byly obvykle podřízeny kontrole mužských zakladatelů nebo jimi jmenovaných zástupců.“¹⁴

Činností spjatým s náboženstvím se mohly urozené ženy věnovat i jinak než vstupem do kláštera. Velmi preferovanou a oblíbenou byla práce sociální. „Nebyla totiž privilegiem jen žen zasvěcených, ale právě naopak – práci pro sociálně slabé se mohly zcela volně věnovat ženy světské.“¹⁵ Jako všeobecně známý příklad může sloužit právě svatá Alžběta Durynská. Alžběta zasvětila celý svůj život pomoci nemocným a chudým lidem. Sama, ač urozeného původu, pečovala o ně ve špitále, který také založila. V českém prostředí se pomoci potřebným věnovala paní Sybila z Křižanova a její dvě dcery, Zdislava z Lemberka a Eufemie. Zdislavin životní styl i úděl se podobal tomu Alžbětinu, za své činy byla dokonce roku 1995 prohlášena za svatou.

¹² LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2001. s. 215.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Taméž, s. 217.

¹⁵ ČADKOVÁ, Kateřina a kol. Duše a tělo. In: LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 178.

Světské ženy se též mohly přiblížit církevnímu životu snahou o spásu lidské duše. „Ačkoli nejsou řeholnicemi, věnují se podobně jako ony časté modlitbě a účastní se mše sváté, postí se a bdí. Eufemie, dcera paní Sybily, svým vdovským, velmi zbožným a asketickým životem dokonce byla vzorem pro své současnice.“¹⁶ Urozené paní se snaží přiblížit svým životem Kristu, rozdávají tedy svůj majetek potřebným, nechtějí být zatíženy materiálními věcmi, inspirují se ideálem chudoby. Odvážnější ženy se dokonce, mají-li dostatečné prostředky, vydávají na pouť po svatých místech.

Svémi penězi nepomáhaly urozené ženy jen potřebným chudým. Často je darovaly ve prospěch církevních institucí, zakládaly kláštery a kostely, jako mecenášky dávaly vzniknout mnohým liturgickým rukopisům, samy i často šily liturgické oděvy pro vybrané kostely.¹⁷

1.3 Zařazování žen do stavů ve středověku

Pro středověkou společnost je typické zařazení ženy do určitého stavu (panna – manželka – vdova), který se v průběhu jejího života mohl změnit, ne však v závislosti na postupném vývoji života ženy, ale „jako kvalitativně nerovné morální formy dostávající v různé míře ideálu sexuální zdrženlivosti.“¹⁸ Žena se z panny stala manželkou, z manželky často vdovou, nebo naopak tento stav ženy zůstal neměnný, když se rozhodla pro zachování tělesné čistoty – panenství.

1.3.1 Panenství

Ačkoli ženě ve středověku nebyla prokazována nějaká zvláštní úcta, panenský stav byl nejvíce ceněným všemi učenci napříč historií. Už ve starověku mělo panenství svou cenu, za jeho případnou ztrátu před svatbou dívka tvrdě zaplatila. Požadavek na

---

¹⁶ ČADKOVÁ, Kateřina a kol. Duše a tělo. In: LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 179.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ STORCHOVÁ, Lucie. Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzích vdovství, panenství a světectví raného novověku. In: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie [edd.]. *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. s. 516.

zachování tělesné čistoty před vstupem do manželství se zachoval i ve středověké společnosti, panenské tělo bylo považováno za spojnicí mezi nebem a zemí.

Panna byla stále zosobněním nedokonalé ženy, avšak svým dobrovolným rozhodnutím zřící se tělesných rozkoší a zachováním své čistoty pro Boha si vysloužila uznání i těch největších ženských odpůrců z řad církevních Otců (sv. Ambrož: *O pannách*, sv. Augustin: *O svatém panenství*). Toto oslavování se týkalo především panenských mučednic, které svým zbožným způsobem života postupně dokázaly vytvořit protipól k mužskému mnišství.¹⁹ Zmíněné panny chtěly navždy zůstat tělesně čisté, toužily stát se věčnými manželkami Krista. Neměly zájem o pozemského manžela, který by jim zhatil vyhlídky na zaslouženou nebeskou odměnu, a právě pro tento životní postoj nakonec většina z nich zemřela mučednickou smrtí, jelikož se jejich pozemský nápadník nevyrovnal s odmítnutím.

Během christianizace zažívá velký rozvoj kult panenských mučednic, a to i v českých zemích. Za zmínku stojí především kult svaté Kateřiny Alexandrijské. Tato panenská mučednice byla velmi oblíbená po celé střední Evropě, popularitu zde získala především zásluhou Karla IV., který ji označil za svou patronku poté, co na její svátek vyhrál první větší bitvu.²⁰ V návaznosti na oblibu světice vzniká i česká legenda o životě svaté Kateřiny, „která měla povznášet duchovní úroveň mužů a žen dvorských kruhů.“²¹

V literatuře zabývající se panenstvím můžeme najít dva výklady tohoto pojmu. První případ nastává v momentě, kdy je panenství pojímáno jako jedna z životních etap, která předchází manželství. U druhého výkladu se jedná o tzv. „duchovní panenství“, které je doživotní. V tomto případě ženy zanevrou na své tělo, zřeknou se jeho primární funkce rození potomků i svých sexuálních potřeb. Ženy praktikují „duchovní panenství“ většinou v kláštrech, dobrovolně uchovávají své panenství a vstupují do pomyslného manželství s Kristem dle vzoru panenských mučednic.²²

---

¹⁹ KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Proměny genderové identity: „Teoretická“ reflexe feminity od středověku do 20. století. In: LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 21–33.

²⁰ KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Životní cykly ženy. In: LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 75–83.

²¹ Tamtéž, s. 76.

²² STORCHOVÁ, Lucie. Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzích vdovství, panenství a světectví raného novověku. In: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie [edd.]. *Nádoby mdlé, hlavy*

1.3.2 Vdovství

Druhým nejuznávanějším stavem bylo vdovství. Když středověké ženě zemřel manžel, měla několik možností, jak se zhostit své nové životní role. V prvním případě mohla odejít do kláštera a tam také dožít. Tato možnost však byla pouze pro bohatší ženy z vyšší společnosti. Rozvoj ženských klášterů v českém prostředí začal koncem 10. století zásluhou řádu benediktinek. V průběhu 12. století se na našem území objevují ženské kláštery premonstrátského řádu a dále i komunity augustiniánek a cisterciáček. Zakládání nových ženských klášterů končí v polovině 14. století. „Urozená vdova dožívající ve zdech kláštera nemusela být pokaždé jeho fundátorkou nebo dobrotelkou. Stačila vazba jejího rodu ke klášteru a někdy jen rozhodnutí jí samé a vstřícnost klášterní komunity, která se jí ujala.“²³

Ve světském a prostém prostředí měly vdovy dvě možnosti. Buď se rozhodly setrvat ve „věrném vdovství“, nebo se po smrti manžela znovu provdaly. Středověká společnost, i na základě zásad katolické církve, dalším sňatkům vdov nebránila, cenila si však více žen vyznávajících „věrné vdovství“ díky jejich návratu k životu bez tělesných hříchů a v čistotě. Vážené vdovy se staly i častými náměty legend a homilií, na našem území stojí za zmínku například postava kněžny Ludmily, nebo Judity, dcery českého knížete Vratislava II. Tyto legendy jsou dokladem o uctivém vztahu středověké společnosti k vdovám, jež zdobily vdovské ctnosti.²⁴

Náplní života ovdovělé ženy se měla stát výchova dětí, ať jako matky nebo jako babičky. Aristoteles i svatý Pavel byli přesvědčeni, „že výchovou svých dětí oplácí vdova rodičům svou vlastní výchovu. Ovdovělé urozené ženy, vychovávající své poloosiřelé děti, někdy osiřelá vnoučata, tak pomáhaly zajišťovat budoucnost celého rodu.“²⁵ Ujímalý se tedy rolí vychovatelek potomků, správkyň zděděného majetku, zároveň i obhajovaly práva svých nezletilých dětí.

---

nemající? Diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku. Praha: Scriptorium, 2008. s. 525.

²³ KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Životní cykly ženy. In: LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 134.

²⁴ Tamtéž, s. 135–136.

²⁵ Tamtéž, s. 138.

1.3.3 Manželství

Nejméně ceněným stavem ve středověku bylo manželství. Žena uzavřením sňatku definitivně ztratila své panenství, jak fyzické, tak i duchovní. Kdykoli mohla podlehnout tělesné touze, což bylo především pro raně středověkou společnost nepřijatelné.

Její hlavním úkolem bylo zajistit pokračování rodu. „Třebaže středověká teologie stavěla mravně výš pohlavní zdrženlivost, u mužů celibát, u žen panenství a vdovství, považovala manželství za důležité. Kristus ho schvaloval, navíc byl manželský svazek nejen nástrojem k plození dětí, ale i k odvrácení smilstva.“²⁶ V pozdější době se žena díky sňatku stala dospělou, stále byla podřízena svému muži, zároveň ale nabývala jeho autority a pozice ve společnosti.

Na středověkou koncepci manželství měly velký vliv názory apoštola Pavla z Tarsu (list Efezský, 1. epištola Korintským). Pavlovo nazírání na manželskou instituci dalo vzniknout principům jejího definování z hlediska právního, teologického i morálního. Manželství pokládal za nutné zlo vzhledem k potřebám člověka. Panenský stav byl dle jeho názoru opět nejvhodnější a nejmorálnější, nicméně pro prospěšnost manželského stavu uvádí čtyři důvody, jež vešly od konce 13. století v obecný názorový soulad. Těmito argumenty bylo 1. plození potomstva, a tudíž zachování pokračování rodu, 2. placení manželského dluhu, 3. ochrana před cizoložstvím a 4. uspokojení tělesné žádosti. Žena je však dle Pavlova názoru stále naprosto podřízena muži, a to ve všech ohledech. Tento postoj mužské nadvlády ženě se objevuje u všech středověkých autorů, bez ohledu na století a změny v pojmání manželství se nemění.²⁷

Svatý Augustin, v návaznosti na názory Pavla z Tarsu, také považoval manželství za vcelku pozitivní z hlediska morálního. Za pozitivní hodnoty svědčící o dostatečné vhodnosti této instituce považoval plození potomků, zachovávání věrnosti mezi manžely a jejich duševní spojení vzájemnou láskou. Manželský pohlavní styk za účelem

---

²⁶ KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Životní cykly ženy. In: LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 96.

²⁷ RYCHTEROVÁ, Pavlína. Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1999, č. 6, s. 95–97.

zplození dítěte nepovažuje za hřích a styk za účelem získání rozkoše vidí jako lehký hřích. Pouze v situaci, kdy se manželé pokoušejí nějakým způsobem zabránit početí, jedná se podle Augustina o těžký hřích.²⁸

I přes tyto názory středověcí učenci v období od 5. do 10. století považovali manželskou instituci za hodnou spíše nedůvěry a opovržení. K odmítavému postoji je vedl především vysoce ceněný mnišský ideál. Důraz byl kladen na sexuální abstinenci, pohlavní styk byl omluvitelný pouze z důvodu plození potomstva, a to jen mezi řádně sezdanou dvojicí. Na přelomu 11. a 12. století se ale názorová situace na tuto problematiku začíná pomalu měnit. O změnu se pokouší například i Petr Abélard. V návaznosti na své zkušenosti se snažil pojímat manželství obecně spíše kladně. „Abélardovy dopisy jeho manželce Heloise se vyznačují pozitivními postoji k ženě jako takové a smířlivým hodnocením sexuality, přičemž východiskem k takovému náhledu byl Abélardovi jednoduchý argument – jestliže byla pohlavní rozkoš člověku dána od Boha, nemůže jít o věc tak zcela a od základu hříšnou.“²⁹ Nicméně i Abélard považuje rozhodnutí o dobrovolném dodržení tělesné čistoty jako ctnostnější než žití manželským (tudíž sexuálně naplněným) životem.

Pozitivnější pohled na manželskou instituci se promítá i do pozdějších století. Ve 12. a 13. století se prakticky neobjevují krajně negativní názory na manželství a sexuální život dvou sezdaných lidí. Manželství se stává vzhledem k působení vnějších okolností církevní svátostí, symbolizuje nerozlučný sňatek Krista a církve. K tomuto církevnímu požehnání dochází především v souvislosti s prudkým rozmachem heretických hnutí, která odmítají uznat manželský svazek jako svátost.³⁰

---

²⁸ Tamtéž, s. 97.

²⁹ RYCHTEROVÁ, Pavlína. Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1999, č. 6, s. 98–99.

³⁰ Tamtéž, s. 101.

2 TOMÁŠ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO A JEHO TVORBA

2.1 Život

Na českém území 14. století se k roli ženy v tehdejší společnosti vyjadřoval také Tomáš Štítný ze Štítného. Štítný se narodil ve Štítném u Žirovnice v jižních Čechách. Rok jeho narození není přesně znám, avšak s vzhledem k poznámkám samotného Štítného v jeho autorských dílech se jeví jako nejpravděpodobnější rozmezí let 1331 až 1335. Jako mladík studoval v Praze teologii a filozofii, nakonec ale titul nezískal a vrátil se zpět na rodný statek.³¹ Tam se také kolem roku 1355 oženil a s manželkou vychovával pět dětí, pro jejichž poučení často psal svá díla. Štítného manželka umírá před rokem 1376, poté postupně umírají tři děti, naživu zůstávají pouze dcera Anežka a syn Jan.

Štítný se před rokem 1381 stěhuje do Prahy, kam také nakonec odchází dcera Anežka (kolem roku 1401), která se na přání otce neprovdala, zůstala pannou a horlivě se v Praze věnuje pobožným skutkům. Syn Jan je zmíněn v závěti Štítného, další doklady o jeho životě nejsou známy, pravděpodobně brzy poté zemřel.³² Datum úmrtí samotného Štítného není jisté, uvádí se rok 1401 (asi nejpravděpodobnější, dcera Anežka se stává majitelkou pražského domu u Betlémské kaple), nebo 1409.³³

2.2 Tvorba

Všechny Štítného spisy se vyznačují obsahem náboženské a zejména didaktické funkce, jako jeden z mála středověkých autorů je napsal v českém jazyce, dále také překládal do češtiny z latiny. Inspiraci pro své psaní získával Štítný z četby a z kázání především Konráda Waldhausera a Jana Milíče. Štítného literární tvorba byla patrně rozsáhlejšího charakteru, jeho autorství ale nelze vždy bezpečně potvrdit. V některých dílech je výslovně uveden jako autor, na další upozorňuje prostřednictvím zmínek v jiných textech. K těmto spisům patří například *Řeči besední*, *Řeči nedělní a sváteční*, *Zjevení svaté Brigity*, traktáty, pojednávající například o postavení ženy ve společnosti a jejich

³¹ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006.

³² GEBAUER, Jan. *O životě a spisích Tomáše Štítného ze Štítného*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1923. s. 7–11.

³³ Tamtéž, s. 7.

povinnostech – *O trojím stavu: panenském, vdovském, manželském; O hospodářovi, o hospodyni a o čeledi*, a jiné texty menšího rozsahu, které Štítný řadil do sborníků.³⁴

Řeči besední

Opis tohoto textu se dochoval ve dvou rukopisech. Jedním z nich je Rukopis budyšínský, z počátku 15. století, druhým je Rukopis pařížský, pocházející rovněž z 15. století. Štítný napsal *Řeči besední* formou rozmluvy mezi otcem a dětmi, ve které je chce vzdělat v učení filozofickém a křesťanském. Hlavní výklad se snaží postihnout boží podstatu a skutky, dále boží jednotu, výklad o svaté Trojici, o vtělení syna božského a podobně.³⁵

Řeči nedělní a sváteční

Spis *Řeči nedělní a sváteční* je dochován v Rukopise klementinském, který měl dva díly, svázané v jeden svazek, a dále Strahovském, jenž je doslovným opisem opisu z Rukopisu klementinského. Oba díly obsahovaly výklady na celý rok, v opisech se dochoval pouze první díl (zimní období), druhý (letní období) jen částečně. Gebauer považuje rok 1392 za pravděpodobný rok vzniku původního díla.³⁶

Mnoho děl je připisováno Štítnému také kvůli určitým společným charakteristickým jazykovým známkám, nebo díky zařazení daného textu k jiným spisům Štítného ve stejném sborníku či rukopisu.³⁷

Legenda o Barlaamu a Josafatovi

Tento text byl ve středověku velmi oblíbený, o jeho populárnosti svědčí i překlad do více než třiceti jazyků. Podkladem pro vyprávění se stala jedna z podob Buddhova životopisu. Česká verze vychází z latinské varianty, má dvě podoby. Autorství českého textu připsal Štítnému roku 1946 František Šimek.³⁸

³⁴ GEBAUER, Jan. *O životě a spisích Tomáše Štítného ze Štítného*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1923. s. 11–17.

³⁵ Tamtéž, s. 18–20.

³⁶ Tamtéž, s. 21–22.

³⁷ Tamtéž, s. 12–17.

³⁸ ŠIMEK, František. *Legenda o Barlaamu a Josafatovi přeložil do češtiny Tomáš ze Štítného*. In: *Listy filologické* 70, 1946, s. 79–97.

Zjevení svaté Brigity

Z latinského originálu byly do češtiny přeloženy dvě verze *Zjevení svaté Brigity*, jejichž opisy se dochovaly z 15. století. Obsáhlejší verze byla pravděpodobně určena pro Štítného dceru Anežku, druhá, kratší podoba měla posloužit širší čtenářské obci. Štítného autorství dokládá Josef Hanuš roku 1886 v *Listech filologických*,³⁹ roku 2009 jeho názor potvrzuje Pavlína Rychterová.⁴⁰

Mezi další takové texty můžeme dle dosavadního bádání (zvláště Františka Ryšánka) pravděpodobně řadit i námi zkoumaný *Život svaté Alžběty*.⁴¹

2.3 Spis *O trojím stavu: panenském, vdovském a manželském*

V dílech Tomáše Štítného se ženská problematika vyskytuje poměrně hojně. Jedním z důvodů může být i potřeba vhodného didaktického materiálu pro výchovu vlastních potomků, které Štítný po smrti manželky vychovával sám. Jeho pojetí ženy se příliš neliší od koncepce církevních Otců, nicméně se snaží na ženách nalézat i jejich kladné povahové vlastnosti a schopnosti. „Pochopitelně nejsou jeho traktáty nijakým pamfletem bojujícím za práva žen – rozdělení mužské a ženské role je Štítnému samozřejmé. Nicméně však v jí určeném prostoru, tj. v rodině, domácnosti, hospodářství může a má být žena muži nejen poslušnou pomocnicí, ale i mravní oporou, rádkyní a v jistém smyslu partnerem.“⁴² Třemi stavy příslušejícími ženě se zabývá především v traktátu *O trojím stavu: panenském, vdovském a manželském*.⁴³

---

³⁹ HANUŠ, Josef. Zjevení sv. Brigitty v literatuře české. In: *Listy filologické a pedagogické*. Praha: Jednota českých filologů 13, 1886, č. 5–6, s. 141–157, 210–232, 426–434.

⁴⁰ RYCHTEROVÁ, Pavlína [ed.]. *Vidění svaté Brigity Švédské v překladu Tomáše ze Štítného*. Praha: Filosofia, 2009. s. 31

⁴¹ KOLÁR, Jaroslav. Český Život svaté Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1995, č. 4, s. 221–231.

⁴² RYCHTEROVÁ, Pavlína. *Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného*. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1999, č. 6, s. 107.

⁴³ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knížky o hře šachové a jiné: Duchovní román o Barlaamovi a Josafatovi (Obsaž.) = O přirovnání devíti lidských stavů k devíti kůrům andělským (Obsaž.) = O trojím stavu, panenském, vdovském a manželském (Obsaž.) = Předmluva ke sborníku Sázavskému (Obsaž.) = Řeči nedělní a sváteční (Obsaž.)*. Praha: Odeon, 1956. 529 s.

2.3.1 Žena jako panna⁴⁴

Jako nejdůstojnější stav pro ženu vidí Štítný stav panenský. Svého panenství si má dívka cenit, nade vše ho chránit, alespoň do doby, než se rozhodne, zda vstoupí do svazku manželského, nebo odevzdá své panenství Kristovi. Poté obě skupiny svou tělesnou čistotu mají chránit dále, jedna pro budoucího světského manžela, druhá pro toho nebeského. Pokud dívka ztratí své panenství před sňatkem, bude podle Štítného tohoto skutku navždy litovat, za trest totiž nikdy nedosáhne nejvyšší důstojnosti.

Dívky dále člení na ty, které chtějí zůstat navždy pannami, svou čistotu odevzdávají Kristovi jako jejich choti, a na ty, jež se chtějí vdát. Panny plánující manželství dělí na ctnostné, poslouchající své rodiče a zachovávající si tělesnou čistotu až do uskutečnění sňatku, a „helmbrechtne“⁴⁵, které už před manželstvím žijí hříšným světským životem, snaží se na sebe poutat pozornost mužů a svádí je k pokušení. Tyto panny nezachrání jejich čistota, klesnou pod úroveň manželek, jelikož „lepšiet' jest pokorná žena než hrdá panna. Kterážťkolivěk panna svým panenstvím proti Bohu slúží světu, jistěť od Boha zaslúží pomsty.“⁴⁶ Pokud ovšem začnou litovat svých skutků, slíbí věrnost Bohu a zachování své tělesné čistoty pro něj, dle Štítného mohou dojít odpuštění a důstojenství.

Váhajícím pannám, které nevědí, zda se vdáti mají, či zůstat svobodny, nabízí autor výčet kladů a záporů manželství. Tento svazek vidí jako pracný, zároveň ale upozorňuje na skutečnost, že manželství bylo posvěceno církví, není tedy nevhodné ani hříšné. Žena se musí rozhodnout, jestli zvládne starost o domácnost a hospodářství, manžela a děti. Děti musí porodit v bolestech, přitom žije v neustálém strachu ze smrti jak své, tak i svého dítěte. Potomky by měla vést ke zbožnosti a dobrému chování, manžela by měla milovat a podporovat, nikdy neporušit slib věrnosti, který mu dala. Když se dívka rozhodne zůstat pannou, má jen jednu starost, a to o své panenství. Také má více času na službu Bohu, může chodit více do kostela, častěji se modlit, pomáhat bližním.

---

⁴⁴ Tamtéž, s. 50–75.

⁴⁵ Tzn. prostopášná, žena nevázaných mravů. *Vokabulář webový* [online]. [cit. 2015-04-28]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>.

⁴⁶ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knižky o hře šachové a jiné: Duchovní román o Barlaamovi a Josafatovi (Obsaž.) = O přirovnání devíti lidských stavů k devíti kůrům andělským (Obsaž.) = O trojím stavu, panenském, vdovském a manželském (Obsaž.) = Předmluva ke sborníku Sázavskému (Obsaž.) = Řeči nedělní a sváteční (Obsaž.)*. Praha: Odeon, 1956. s. 51.

Dále radí Štíttný před vstupem do manželství pannám⁴⁷ v pěti bodech, čeho se vyvarovat, aby daný svazek byl po uzavření šťastný. „1. Neber si k manželství druha nebohabojného. 2. Hledej si k manželství osobu sobě rovnou. 3. Příbuzní nemohou se bráti do kolena čtvrtého, ba až do pátého, i kmotrovství je překážkou. 4. Svatby nekonej kromě časů dovolených. 5. Nesnímej se tajně, ale zjevně, seznouc přátelství starší a zeptajíc se na příbuznost.“⁴⁸

Jak jsme již zmínili výše, Štíttný ve svém traktátu vzhledem k četným povinnostem a práci v manželství radí pannám dobře si promyslet, zda není příznivější zůstat věrna panenskému stavu. Ale ani doživotní plnění slibu čistoty není jednoduché, proto má pro tyto panny Štíttný také několik rad: „1. Čistotu panenskou s moudrostí a v pokoře vážiti draho. 2. Nepovolovati nečistým myšlenkám. Mnohé nástrahy překážejí neporušené čistotě, jako: častý styk s druhým pohlavím, potulky po krajích, domech, ano i po odpustcích, společnost těch, kdož čistoty si neváží, rozkoš v jedení, pití, v léhání, kroji a úboru a zahálka. 3. Dbáti skutků dobrých a šlechetností rozličných. Konečně 4. Ustavičně se modliti.“⁴⁹

2.3.2 Žena jako vdova⁵⁰

Vdovský stav je o stupeň méně důstojný než panenský stav. Není tak ceněný, zároveň je však lepší býti vdovou než manželkou. Vdova má podle Štíttného oproti manželce přednost v tom, že po smrti manžela se stává znovu tělesně čistou (absence pohlavního styku), navíc má díky manželství více zkušeností než panna. Tudíž se jí dostává možného privilegia udílet rady do života jiným ženám, pannám i manželkám, stává se jejich rádkyní a vychovatelkou.

Vdovy by měly zasvětit svůj život službě bližnímu a Bohu. Někdy dokonce mohou považovat službu Bohu za snazší, než když se musely starat o zlého manžela. Štíttný

⁴⁷ Všechny Štíttného rady platí pro obě pohlaví, náš text se zabývá ženskou tematikou, proto se při popisu držíme označení pohlaví ženského, tedy panna – panenství, manželka, vdova.

⁴⁸ GEBAUER, Jan. *O životě a spisích Tomáše Štíttného ze Štíttného*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1923. s. 46.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knížky o hře šachové a jiné: Duchovní román o Barlaamovi a Josafatovi (Obsaž.) = O přirovnání devíti lidských stavů k devíti kůrům andělským (Obsaž.) = O trojím stavu, panenském, vdovském a manželském (Obsaž.) = Předmluva ke sborníku Sázavskému (Obsaž.) = Řeči nedělní a sváteční (Obsaž.)*. Praha: Odeon, 1956. s. 75–85.

zmiňuje případy, kdy je muž na svou ženu zlý a bije ji. Toto chování neuznává, ale také se proti němu nijak zvláště neohrazuje. Zastává názor, že muž má ženu vychovávat, uzavřením manželství za ni získal zodpovědnost, jelikož muž je nadřazen ženě, má jí proto bránit v nerozumných věcech domluvou. Když však domluva nepomůže, míní autor, že je zapotřebí použít násilnějších prostředků k napravení ženy. Jaké konkrétní prostředky tím míní už ale nezmiňuje. Pokud je ženě fyzicky ubližováno, sama se nesmí bránit (oplácet), může se pouze obracet k Bohu s prosbou o pomoc.

V opačném případě, tedy pokud byla žena v manželství spokojena, může vzdát poctu zemřelému muži dodržováním opětovné tělesné čistoty. Nejvíce si autor cení mladých vdov, které ztratily chotě v brzkém věku a od té doby dodržují „věrné vdovství“. Avšak mladé ženy mohou často podlehnout pokušení, proto jim Štítný radí, aby si své rozhodnutí dobře promyslely a pokud si nejsou jisté svou pevnou vůlí, znovu se raději vdaly.

Štítný rozlišuje dva druhy vdov. První chce po smrti manžela zůstat vdovou, tedy chce obnovit a do konce svého života zachovat svou tělesnou čistotu (důvody viz níže).

Druhá se po smrti chotě chce znovu provdat. U těchto vdov autor upozorňuje na skutečnost, že pokud zemrou dříve, než vstoupí do dalšího manželství, nemohou dojít takových zásluh a odměn jako vdovy, které se znovu provdat nechtěly. Označení vdova používá autor i pro ženy, jež ztratily panenství, aniž by uzavřely s nějakým mužem sňatek, a svého činu hluboce litují, proto žijí životem vdov.

Pokud se žena znovu provdá, není na tom dle Štítného nic špatného, jen by měla dbát na to, aby druhá svatba byla menší a méně okázalá než první. Také ženy varuje, ať se nevdávají tajně, bez účasti kněze. Taková svatba je prohřešek proti Bohu a církvi, navíc žena poté žije v neustálém stresu z prozrazení, může v důsledku toho potratit své dítě, pokud je v jiném stavu, a stát se tak cizoložnicí a vražedkyní. Druhé manželství radí dle příkladu svatého Pavla z Tarsu mladým vdovám, které by se měly stát matkami a hospodyněmi, dále i ženám, jež ovládá tělesná žádostivost, aby kvůli světským radostem nebyly nuceny hřešit.

Na příkladu vdov z Říma ukazuje autor vhodné důvody, proč opět neuzavřít další sňatek. První vdova získala smrtí manžela velké bohatství, nechtěla se tedy znovu vdát,

jelikož neměla jistotu, zda si ji případný nápadník chtěl vzít pro její osobu, nebo pro bohatství.

Druhá vdova stále myslela na zemřelého manžela a nemohla by mít v srdci dva. Štítný zde soudí, že buď ji manžel velmi miloval a byl k ní hodný, nebo naopak byl hrubý a svou ženu bil. Dle něj si totiž člověk dlouho pamatuje skutky dobré, ale ještě déle ty špatné.

Třetí vdova vroucně milovala svého manžela a on ji, myslela si tedy, že druhý manžel by ji už tolik nemiloval, a kdyby ano, nechtěla stále prožívat strach z jeho možné ztráty.

2.3.3 Žena jako manželka⁵¹

Manželský stav shledává Štítný jako nejméně důstojný. Přesto na něm nachází několik pozitivních věcí: 1. Manželé jsou povinni dodržovat věrnost navzájem. 2. Svátost, manželství je posvátný svazek. 3. V manželství se rodí nový život, zachování rovnováhy se smrtí. Další výhodou veřejného sňatku mezi mužem a ženou je skutečnost, že všichni po konání sňatku znají své příbuzné, z manželství vznikají nové rodinné vztahy, mezi lidmi převládá slušné a uctivé chování, ze zarytých nepřátel se stávají spojenci.

Manželství může být harmonické, pokud v něm nechybí „manželská láska, věrnost a poněkud netradičně pro středověkého autora vzájemná podpora a tolerance“.⁵² Pro lepší společný život manželů považuje za důležitou i toleranci v sexuálním životě. Štítný se v tomto ohledu liší od ostatních středověkých autorů, pohlavní styk totiž mimo jiné vidí i jako vhodnou ochranu před cizoložstvím, sexuální touhou a rozkoší. Pokud ho jeden z partnerů vyžaduje, druhý se má přání raději podřídit, a to i v době, kdy je styk církví zakázán (období půstu, těhotenství ženy, menstruace apod.), vyhnou se poté hrozbě smrtelného hříchu v podobě cizoložství.

---

⁵¹ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knížky o hře šachové a jiné: Duchovní román o Barlaamovi a Josafatovi* (Obsaž.) = *O přirovnání devíti lidských stavů k devíti kůrům andělským* (Obsaž.) = *O trojím stavu, panenském, vdovském a manželském* (Obsaž.) = *Předmluva ke sborníku Sázavskému* (Obsaž.) = *Řeči nedělní a sváteční* (Obsaž.). Praha: Odeon, 1956. s. 85–95.

⁵² RYCHTEROVÁ, Pavlína. *Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného*. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1999, č. 6, s. 106.

Dle vzoru knih Tobiášových rozeznává Štítný osm příkladů manželů, z nichž sedm je špatných a poslední, osmý, je povahy dobré. První jsou manželé, již nejsou oddáni před knězem nebo se vzali v nedovolený čas, dopustili se tedy porušení církevních nařízení. Do této kategorie spadají i manželé, kteří jsou příbuzní do čtvrtého kolene. Pokud se budou kát za své přestupky, může jim být odpuštěno. Kání se doporučuje Štítný i manželům, kteří si nebyli vědomi nějakého přestupku proti církevnímu nařízení.

Druzí manželé si navzájem škodí v dobrých skutcích, při almužnách, modlitbě, pokoře, výchově dětí. Muž a žena si mají vzájemně pomáhat při konání dobra, ne jeden druhému v tom bránit. Pokud totiž jeden z manželů podporuje to, aby druhý činil zlé věci, odporující Božímu přikázání, je to jako by dané věci páchal sám. Autor zde rovněž připouští, že žena může být svému manželovi mravní oporou.

Třetí manželé vyhledávají mezi sebou hádky, často se hašteří. Neustále mezi nimi panuje nenávist, nedokáží se shodnout na stejné věci. V dobrém manželství by se manželé měli milovat, navzájem morálně podporovat a ctít a tím předcházet neshodám. Většinou mají manželé na situaci stejný podíl, pokud je jeden z nich utlačován, dostane se mu větší odměny než tomu druhému, hašteřivému.

Čtvrtí manželé se dopouštějí cizoložství, podvádějí ty, které si vzali před Bohem a slíbili si přitom vzájemnou tělesnou věrnost. Cizoložství je velká potupa pro všechny zúčastněné, navíc, otěhotní-li při něm žena, dopouští se dvou velkých hříchů, porušení tělesného slibu manželovi a krádeže, jelikož přivede na svět dítě, které oloupí o majetek dětí jejího skutečného manžela.

Pátí manželé se snaží všemožnými prostředky – kouzly, různými nápoji, zabránit početí dítěte. Pokud zabijí už počatý plod nebo narozené dítě, čeká je trest o to vyšší.

Šestí manželé nedbají na výchovu svých dětí, nevedou je k pokoře před Bohem. Děti se již zamlada chovají zle, hloupě a nadřazeně, rodiče se takovému chování jen smějí. Špatná výchova se ale rodičům vrátí, jak Štítný upozorňuje, budou trpět více kvůli svým dětem než kvůli ďáblu v pekle.

Sedmí manželé jsou hříšníci z důvodu častého oddávání se tělesné rozkoši, v níž si libují.

Pouze osmí manželé jsou dobří. Milují se navzájem, mají se v úctě, tytéž city chovají i k Bohu. Ve svém manželství se vyhýbají předchozím sedmi hříšným skutkům a všem ostatním přečinům proti boží vůli.

Štíttný vidí jako ideální manželství takové, které je naplněno láskou, úctou a pochopením. Manželé by se měli navzájem milovat, jejich lásku považuje za jednu z nejdůležitějších věcí, jež dělají manželství posvátnou záležitostí. Kvůli manželství opouští člověk své rodiče, aby započal žít svůj nový život, a také aby přivedl na svět další lidské pokolení. „Psáno jest to v knihách Mojžíšových a vidíme to před sebou, že proto ostane člověk otce i mateře a bude s ženou nebo žena s mužem.“⁵³ Pokud muž nemiluje svou ženu, nevidí to autor jako překážku svazku, důležitá je ženina láska k muži. Ideální ženu vybere muži Bůh, pokud je zbožný a poctivý, získá také takovou manželku jako odměnu. Pokud je však muž hádavý a bezbožný, dostane se mu ještě horší manželky za trest.

Z lásky mezi manželi se rodí vzájemná věrnost. Porušení slibu věrnosti je jeden z nejtěžších hříchů, jakého se člověk může dopustit. Věrnost mezi mužem a ženou rozlišuje Štíttný několikerou. První zmiňuje věrnost „v majetku“. Majetek manželů by měl být pro oba společný, žádný z nich si nesmí cokoli přivlastnit jen pro sebe, oba mají povinnost o svůj majetek pečovat a chránit ho před možnými hrozbami.

Druhou důležitou věrností mezi partnery je věrnost „ve cti“. Čest mají, podobně jako majetek, manželé společnou. „... neb jako i sbožie, takéž čest: což jest jednoho, též i druhého. A protože jeden druhého čest, kudyž mós podlé Boha, má ohrázení jako i sbožie, nic naň neproneseš nesličného, ani nežaluje cizím lidem. Neb jakož jednoho chudoba jest jich obů chudoba, takéž jednoho nečest i druhého nectí.“⁵⁴

Manželé by měli býti sobě věrni i „v duši“. Jeden druhému mají pomoci při spasení, modlí se za sebe navzájem. Vzájemnou podporou také mají předcházet „všedním“ hříchům (např. tělesná touha). Pokud není jiná možnost, mají manželé dovoleno dopustit se pro toho druhého „všedního“ hříchu, aby ho ochránili před hříchem větším,

---

⁵³ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knížky o hře šachové a jiné: Duchovní román o Barlaamovi a Josafatovi* (Obsaž.) = *O přirovnání devíti lidských stavů k devíti kůrům andělským* (Obsaž.) = *O trojím stavu, panenském, vdovském a manželském* (Obsaž.) = *Předmluva ke sborníku Sázavskému* (Obsaž.) = *Řeči nedělní a sváteční* (Obsaž.). Praha: Odeon, 1956. s. 91.

⁵⁴ Tamtéž.

smrtným (např. cizoložství). Takové hřešení z lásky bude dle mínění Štítného manželům odpuštěno.

Poslední zmíněnou věrností je ta „v životě, životní“. Autor tímto výrazem myslí především zachování věrnosti tělesné, aby se manželé vyvarovali již zmíněnému cizoložství. Proto, pokud jeden z manželů zatouží po druhém tělesně, měl by se ten druhý raději podvolit, ačkoli pohlavní styk není vyžadován za účelem zplození potomka. Především tím smrtelnému hříchu a duchovně upevní své manželství. „Neb ačkoli pro nic jiného, než pro plod slušalo by se ženiti aneb vdávati, avšak jest také přezříeno, že bez smrtedlného hříechu pro svú křehkost, aby se nežedil příliš člověk, kterýž se pro Buoh zdržeti nechce, móż se oženiti, aby nesmilnil kromě manželstva. Protož, kterýž by manžel druhého křehkosti nepovolil, ten by hřešil, neb jest tiem dlužen jeden druhému.“⁵⁵ Muž také nesmí opustit ženu pro jinou (a naopak), když už jednou uzavřel manželství s danou ženou, musí s ní vydržet do konce svých dní.

Štítný rovněž v části věnované manželkám neopomene varovat snoubence, ať si dobře vybírají hosty na svou svatbu. Mají zvat pouze ty spořádané a zbožné, kteří je nebudou navádět ke hříšným činům neprodleně na počátku manželství. Radí totiž novomanželům, aby po sňatku počkali tři dny, než naplní své manželství tělesně. V tyto dny se mají společně modlit a tím se jim dostane boží milosti a schválení svazku. „Ale již jsou na svatbách jiní rádce ze zlosti a nesličnosti, kteříž učí mladé řkúc: *První noc takto se ukaž!* A pak vstanúc lecičehos se vztahují na nevěstě, ješto potom tiem budú váletí smiech. To-li je bázen Božie? Lépe by bylo před takými potvorami vrata zavřieti, nežli je na svatbu zváti. Ale kdež by lidí múdré a bohabojné na svatbách měli a poslúchali jich, tuť by se dobrým nestyděli a měli by Božie milost a zaslúžili, aby diábel byl jako svázán, aby nepásl v nich své vóle;...“⁵⁶ Zároveň hosté z řad příbuzných často lépe znají rodinné vazby a jiné své příbuzné než mladí novomanželé, tudíž se jejich účastí predejde tomu, aby si manželé nevědomky vzali někoho z širší rodiny.

---

⁵⁵ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knížky o hře šachové a jiné: Duchovní román o Barlaamovi a Josafatovi* (Obsaž.) = *O přirovnání devíti lidských stavů k devíti kůrům andělským* (Obsaž.) = *O trojím stavu, panenském, vdovském a manželském* (Obsaž.) = *Předmluva ke sborníku Sázavskému* (Obsaž.) = *Řeči nedělní a sváteční* (Obsaž.). Praha: Odeon, 1956. s. 94.

⁵⁶ Tamtéž, s. 90.

3 ALŽBĚTA DURYNSKÁ

3.1 Život Alžběty Durynské

Postava durynské světice je pro naši práci stěžejní, proto je potřeba zmínit Alžbětin život. Roku 1207 se narodila uherskému králi Ondřeji II. a Gertrudě z Andechsů dcera jménem Alžběta. Za místo narození uherské princezny je obecně považována Bratislava, některé prameny však uvádějí, že se narodila v Sárospataku (v dnešním severním Maďarsku). Alžběta měla dva starší sourozence, bratra Bélu, který se stal roku 1235 uherským králem, a sestru Marii, jež se vdala za bulharského cara Ivana Asena II. Sama Alžběta byla ve čtyřech letech poslána ke dvoru durynského lantkraběte Heřmana I., kde byla zasnoubena s jeho synem Ludvíkem IV.⁵⁷

Roku 1217, po smrti lantkraběte Heřmana I., převzal Ludvík vládu nad durynským lantkrabstvím, s titulem na něj však přešla i klatba, která byla uvalena na jeho otce. Mladý lantkrabě proto válčil s mohučským arcibiskupem Siegfriedem, s nímž nakonec roku 1220 uzavřel příměří, a klatba nad jeho osobou byla zrušena. Rok poté se Ludvík konečně mohl oženit s Alžbětou. Z jejich svazku se narodily tři děti, lantkrabě Heřman II., Sofie (později vévodkyně z Brabantu) a Gertruda, která se v dospělosti stala představenou premonstrátského kláštera v Altenbergu. Alžběta si nerozuměla s durynskou šlechtou, nevyhovoval jí jejich nezávazný a nákladný způsob života, odsuzovala také jejich pojetí zbožnosti, kterou projevovali pouze v případech, kdy se jim zbožné a pokorné chování hodilo. Snažila se proto obrátit pozornost bohatých k potřebným, kteří tvořili většinu tehdejší společnosti. Pečovala o chudé a nemocné, náplň jejího života spočívala v pomoci bližnímu.

Lantkrabě Ludvík IV. měl pochopení pro chování své manželky, nebránil jejím častým nočním modlitbám, ani rozdávání jídla a hmotných věcí chudým. Sám se naopak velmi často účastní modliteb a podporuje peněžitě chudé. „Když byl v roce 1226 Ludvík se

---

⁵⁷ Zde se dostupná literatura o Alžbětině životě rozchází. J. I. Adamska píše, že Alžběta byla zaslíbena staršímu synovi lantkraběte, Heřmanovi II. Po Heřmanově nečekané smrti roku 1216 byla uherská princezna zasnoubena s jeho mladším bratrem Ludvíkem IV. In: ADAMSKA, Janina Immakulata. *Milosrdství, chudoba, radost: příběh svaté Alžběty Uherské, lantkraběnky durynské*. Brno: Konvent minoritů, 2008. s. 142.; K. Dachovský také zmiňuje existenci staršího syna lantkraběte Heřmana I., avšak uvádí, že Alžběta byla zasnoubena jen s Ludvíkem. In: DACHOVSKÝ, Karel. *Sv. Alžběta Durynská*. Praha: Řád, 2007. s. 10.

svým císařem v Itálii, vypukl v Německu obrovský hlad, kterému padlo mnoho lidí za obět'. Alžběta nechala ve Wartburgu otevřít lantkraběcí sýpky a veškeré zásoby rozdala lidem a navíc nechala v Eisenachu okamžitě zřídit špitál, jež dvakrát denně navštěvovala a osobně tam pomáhala. Když se Ludvík vrátil domů, všechna její opatření odsouhlasil.⁵⁸ V jejím případě nešlo o pouhou dobročinnost tehdejších panovnických rodin, vědomě obětovala sama sebe a svůj majetek, ruinovala tím však i lantkraběcí hospodářství.

Roku 1226 také získává nového duchovního rádce a zpovědníka magistra Konráda z Marburgu, kterému skládá slib, že po smrti manžela zůstane do konce života vdovou a bude se řídit pouze dle jeho pokynů. Konrád z Marburgu je ve většině historických pramenů vnímán jako rozporuplný muž. Měl usměrňovat Alžbětino často nepředvídatelné chování, kdy například chtěla rozdat veškerý svůj majetek, zároveň na ni měl být velmi přísný a ponoukat ji k dodržování nejpřísnější askeze. Jeho radikální postoje a praktiky jsou obecně považovány za příčinu jeho zabití.

O rok později Ludvík IV. odjíždí na výzvu císaře Fridricha II. do Svaté země, na křížovou výpravu. Alžběta nechtěla manžela na výpravu pustit, ačkoli si byla vědoma její důležitosti. Po jeho odjezdu si oblékla vdovský šat a navždy v něm zůstala, Ludvík zemřel na cestě do Svaté země. Alžběta se tedy v devatenácti letech stala vdovou a musela řešit majetkové problémy s rodinou. Její švagr ji vyhnal z lantkrabství, bez nároku na nějaké dědictví. Vydal také přísný zákaz, v němž zakazoval poddaným poskytnout Alžbětě přístřeší. Svatá vdova se nakonec dostala ke svému strýci biskupovi do Bamberku. Tam odolala nátlakům příbuzných týkajících se uzavření dalšího sňatku, pohřbila svého manžela a vrací se do Wartburgu, spolu s Ludvíkovými rytíři, aby získala své dědictví. Roku 1229 opět odešla i s dětmi z Wartburgu. Nakonec dostala menší majetek v Marburgu, kde založila další špitál, zasvěcený svatému Františkovi, jenž byl nedlouho předtím kanonizován. Zde se konečně naplno věnovala péči o nemocné a chudé, sama žila dobrovolně ve velké chudobě a odříkání. Alžběta zde zemřela po krátké nemoci 17. listopadu 1231.

Od počátku byla lidmi považována za svatou, proto přicházeli k jejímu hrobu a prokazovali jí úctu hodnou světicí. Na jejím hrobě se měly odehrát mnohé zázraky, o

---

⁵⁸ KUČERA, Rudolf. Svatá Alžběta Durynská. In: BUBEN, Milan M. a kol. [eds]. *Svatí spojují národy: Portréty evropských světců*. 1. vyd. Praha: Panevropa Praha, 1995. s. 102

nichž vypráví různé alžbětinské legendy. Konrád z Marburgu se snažil o Alžbětino svatořečení, avšak nedožil se ho, roku 1233 byl zavražděn. Alžběta byla nakonec prohlášena za svatou 27. května 1235 Řehořem IX. v Perugii.⁵⁹

Svatá Alžběta Durynská (Uherská) bývá zobrazována v honosných knížecích šatech, občas naopak jen v šatech řeholních či zástěře, na některých vyobrazeních má korunu na hlavě, na jiných ji drží v ruce. Jako atributy této svěťci nejčastěji slouží model kostela (v Marburgu), žebrák u nohou, konvice, džbán, miska s chlebem, rybami nebo ovocem apod. Tyto atributy mají poukázat na Alžbětinu dobročinnost a skutky, které konala, aby pomohla potřebným. Dodnes je svatá Alžběta patronkou například řádu alžbětinek a německých rytířů, zdravotních sester, vdov, sirotků, světlušek (ve skautských oddílech), bezdomovců a nevinně pronásledovaných.⁶⁰

3.2 Kult svaté Alžběty v českých zemích⁶¹

Na českém území byla Alžběta Durynská známa již za svého života. K její oblibě přispěl kromě skutků, které v tuto dobu vykonala, i příbuzenský vztah se svatou Anežkou Českou.⁶² Po kanonizaci se o rozšíření alžbětinského kultu postaraly církevní řády františkánů, premonstrátu a dalších. Popularita této svěťice se postupně šířila i do dalších vrstev obyvatelstva vlivem nárůstu počtu německy mluvících obyvatel na našem území.

Sláva svaté Alžběty dosáhla vrcholu koncem 14. století a trvala až do poloviny 15. století. Lidé po ní pojmenovávali své dcery, zasvěcovali jí nově vzniklé kostely (např. Tachov, Cheb, Třeboň, Brno) a špitály (např. v Kladrubech, Benešově, Jindřichově Hradci), vznikala taktéž výtvarná a literární díla oslavující Alžbětinu osobu a život. Nejznámější výtvarné vyobrazení svěťice od mistra Theodorika z roku 1365 se nachází

---

⁵⁹ Tamtéž, s. 98–103.

⁶⁰ REMEŠOVÁ, Věra. *Ikografie a atributy svatých*. Praha: Zvon, 1991, s. 8.

⁶¹ Více o alžbětinském kultu v monografii SCHMIDTBERGER, Helga Susanne. *Die Verehrung der Heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des Mittelalters*. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1992. 252 p. ISBN 37-708-0981-5.

⁶² Svatá Anežka Česká byla Alžbětinou sestřenicí. In: KUTHAN, Jiří. Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby. In: KUTHAN, Jiří a kol. [eds.]. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*. 2013. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění v NLN. s. 21.

v kapli sv. Kříže hradu Karlštejn, další jsou k vidění v zámeckých kaplích na Zvíkově a Jemništi. Alžbětín život je výtvarně zachycen také v knižní památce *Liber depictus*.⁶³

O velké oblíbenosti svaté Alžběty svědčí i založení řádu alžbětinek.⁶⁴ Ten má počátky v řeholi třetího řádu Františka z Assisi a byl pojmenován po durynské světici. Řád byl utvrzen blahoslavenou Angelinou, pocházející z Itálie.

Dnešní řád svaté Alžběty byl založen Apolonií Rademecherovou (1571 – 1626) z Aachen, jež byla k dispozici všem potřebným v městském špitále. V první polovině 17. století se toto společenství sester alžbětinek spojilo dohromady s řádem františkánů. Existenci řádu svaté Alžběty schválil papež Lev X., jeho hlavní úlohou bylo pečovat o nemocné v souladu s řeholí svatého Františka a po vzoru svaté Alžběty.

Do Prahy se řád alžbětinek dostal s pomocí hraběnky Karoliny Schönkirchové, jež alžbětinky poznala na počátku 18. století ve vídeňské nemocnici. Spolu s dalšími šlechticemi složila peněžitý základ, díky kterému mohly začít alžbětinské sestry v Praze pomáhat potřebným. Roku 1722 byl pro jejich účely posvěcen nový klášter, hřbitov i nemocnice. V dalších staletí řád svaté Alžběty nejednou strádal, avšak jeho příslušnice stále pomáhaly nemocným a chudým, přes mnohá úskalí řád existuje dodnes.

3.3 Literární zpracování života svaté Alžběty

3.3.1 Latinská alžbětinská hagiografie⁶⁵

V latinském jazyce se dochovaly spisy, jež byly použity jako podklady pro kanonizaci světice. První z nich byla *Summa vite*, kde sám zpovědník svaté Alžběty Konrád z Marburgu popsal posledních pět let života světice. Vylíčil zde Alžbětinu bezmeznou oddanost nemocným a potřebným, zároveň také okolnosti její smrti.

---

⁶³ Jedná se o Krumlovský obrazový kodex, vzniklý po roce 1358 v minoritském klášteře v Českém Krumlově. Kodex obsahuje tzv. bibli chudých, dvě biblická podobenství a hagiografické texty o různých světcích. Zvláštností *Liber depictus* je, že stěžejním prvkem jsou vyobrazení, text zastává druhotnou funkci.

⁶⁴ DACHOVSKÝ, Karel. *Sv. Alžběta Durynská*. Praha: Řád, 2007. s. 39–40.

⁶⁵ SCHMIDTBERGER, Helga Susanne. *Die Verehrung der Heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des Mittelalters*. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1992. p. 67–198.

Druhým textem je *Libellus de dictis quatuor ancillarum s. Elisabeth confectus*. V tomto spisu se setkáváme se svědectvím čtyř Alžbětiných služebnic a společnic zároveň, které popisují celý Alžbětin život. Pro kanonizaci byly taktéž velmi důležité zprávy o zázracích, zapsaných z let 1232, 1233 a 1235.

Život Alžběty byl rovněž zpracován Jacobem de Voragine. Ten ve 13. století sepsal legendu o svaté Alžbětě a zařadil ji do svého souboru *Legenda aurea*. Soubor byl mezi lidmi velmi populární, obsahoval legendy o mnoha světcích a byl používán zejména jako pomůcka při kázání. Postava Alžběty sloužila i jako vhodný objekt pro různé liturgické texty. Vznikla mnohá čtení, kázání, veršovaná officia i *Missa in honorem s. Elisabeth*.

Za stěžejní dílo středověkého alžbětinského kultu můžeme považovat velmi oblíbenou a rozšířenou latinskou legendu erfurtského dominikána Dietricha z Apoldy. Tato legenda vznikla kolem roku 1289 a „zakládala se podle autorova sdělení z prologu k dílu na výslechu Alžbětiných služebnic, zpracovaném pod názvem *Dicta quatuor ancillarum*, na listu Konráda Marburského papeži Řehoři IX. – tedy na literárních podkladech ke kanonizaci světice, k níž došlo 1235 – a dále na kázání jistého dominikána Otty, na durynské kronice neznámého autora a na ústním podání.“⁶⁶ Dietrichova legenda byla vydána kanonistou Jindřichem Canisem roku 1604, později, roku 1725 vydal stejnou verzi Jacques Basnage de Beauval pod titulem *Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum*. Dietrichův *Život svaté Alžběty* obsahoval osm knih s prologem. Postava Alžběty je zde pojímána více jako historická, autor pokládá za samozřejmou čtenářovu znalost durynských dějin, proto se zde vyskytuje mnoho konkrétních jmen míst a historicky doložených osob.

3.3.2 Bohemikální alžbětinská hagiografie⁶⁷

Východiskem pro památky vzniklé na našem území byly cizojazyčné texty vytvořené v souvislosti s blahořečením svaté Alžběty. Koncem 13. století vznikají podle těchto

---

⁶⁶ KOLÁR, Jaroslav. Český Život svaté Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1995, č. 4, s. 224.

⁶⁷ SCHMIDTBERGER, Helga Susanne. *Die Verehrung der Heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des Mittelalters*. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1992, p. 199–236.

předloh díla česká. Převedením *Zlaté legendy* Jacoba de Voragine do češtiny vzniká roku 1357 staročeský *Pasionál*, ve kterém se rovněž objevuje legenda o svaté Alžbětě. Tato česká verze je oproti latinské předloze značně zkrácena, na pouhou desetinu. „Staročeský autor sleduje pouze Alžbětin pohnutý život, vynechává nejen podrobnosti z životních událostí, ale i popisy Alžbětiny svatosti... Staročeský text tak není sledem epizod, jak je obvyklé, ale souvislým narativem, vynechána jsou i posmrtná *miracula*.“⁶⁸ Autor ve vyprávění ponechal některé faktografické údaje (mistr Konrád, papež Řehoř, zpovědník – dominikánský kněz,...), a to zřejmě pro větší hodnověrnost textu.

V textu jde hlavně o zobrazení Alžbětiných vlastností – chudoby, askezi, sociální práce. Právě tím, a ne zázraky, jak je tomu ve většině hagiografických textů, je dokládána Alžbětina svatost. Zázrak je popsán pouze jediný, a to přítomnost vůně při odchodu z tohoto světa. Postava Alžběty zde slouží jako příklad chudé ženy, jejíž chování, skutky kontroluje a povoluje muž, který je jí morálně a duševně nadřazen (Konrád z Marburgu), zosobňuje tak jeden z ideálů představy o ženské svatosti v době vrcholného středověku.⁶⁹

Dalším staročeským dochovaným textem je právě *Život svaté Alžběty*.

---

⁶⁸ ZAJÍČKOVÁ, Vendula. *Staročeský pasionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*. 1. vyd. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. s. 62–63.

⁶⁹ Tamtéž.

4 STAROČESKÝ ŽIVOT SVATÉ ALŽBĚTY

Tato poměrně rozsáhlá legenda o Alžbětě Durynské byla napsána koncem 14. století. Dochovala se v jediném opisu v rukopise pražské Národní knihovny, sign. XVII C 28, jenž pochází z 15. století. Tři drobné ukázky díla zařadil roku 1863 do *Malého výboru ze staročeské literatury* I. J. Hanuš. Roku 2006 vyšel text jako celek zásluhou Jaroslava Kolára.⁷⁰

O staročeský *Život svaté Alžběty* dlouhou dobu nejevila žádný z badatelů, soustavněji se jím začal zabývat až František Ryšánek (1877 – 1969). Ryšánek věnoval zkoumání této staročeské skladby mnoho let, snažil se například najít latinskou předlohu, která dala vzniknout české verzi, a pokoušel se také o určení autorství, výsledky svého bádání však nikdy nepublikoval. Materiály z jeho pozůstalosti, jež je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, využil právě Jaroslav Kolár, který poté publikoval soupis částí Ryšánkovy pozůstalosti týkající se staročeského *Života svaté Alžběty* spolu s obecnými poznatky o díle nejdříve v článku *Český život svaté Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného*,⁷¹ posléze je zužitkoval ve vydání edice díla z roku 2006 (viz pozn. 69).

4.1 Autorství

Jak jsme již zmínili dříve, autor staročeského *Života svaté Alžběty* není dosud jednoznačně určen. F. Ryšánek ovšem velmi usiloval o její atribuci a dospěl k názoru, že autorem je Tomáš Štítný. „Východiskem Ryšánkova atribučního úsilí bylo nepochybně poznání, že jazyk *Života svaté Alžběty* se nápadně podobá jazyku děl spjatých se jménem Tomáše ze Štítného. Ryšánkovy materiálové výpisky obsahují množství slov z *Života svaté Alžběty*, která jsou příznačná pro vyjadřování Štítného ... dále analogické stylistické obraty a částečné větné analogie, charakteristické autorské vstupy do textu...“⁷² Svou hypotézu Ryšánek podpořil i poukazem na zmínky o světicích v jiných dílech Štítného, to však Kolár nevidí jako dostatečný důkaz, „protože pochází

⁷⁰ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. 76 s.

⁷¹ KOLÁR, Jaroslav. Český Život svaté Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1995, č. 4, s. 221–231.

⁷² Tamtéž, s. 227.

z doby, kdy kult sv. Alžběty došel v české kultuře patrně svého vrcholu a projevoval se nejrůznějším způsobem od patrocinií přes slovesné projevy liturgické a mimoliturgické až po tematiku výtvarných děl.“⁷³

Jak uvádí Kolár, tyto aspekty samy o sobě dostatečně nedokazují Štítného autorství, „ale jejich souhrn jako hledisek navzájem nezávislých pravděpodobnost tohoto závěru násobí až na práh důkazu.“⁷⁴ Ryšánkovy spolupracovníci a další badatelé (B. Havránek, J. Hrabák, J. Daňhelka) jeho názor na autorství *Života svaté Alžběty* akceptovali.

4.2 Předloha

Druhou oblastí, které se F. Ryšánek věnoval při zkoumání staročeské památky, byla otázka předlohy, na jejímž základě *Život svaté Alžběty* vznikl. Nakonec označil za hlavní pramen latinskou legendu Dietricha z Apoldy.⁷⁵ Ryšánek vyšel z Basnageovy edice, srovnáním této edice a české památky zjistil, že autor staročeského *Života svaté Alžběty* „čerpal z Dietrichovy legendy věcné údaje, často se přidržel i formulací své předlohy, ale zcela po svém a rozdílně od Dietricha z Apoldy upravil sled věcných údajů a jejich využití pro kompozici svého díla.“⁷⁶ Zároveň však autor vynechal mnohá osobní jména postav a pomístní názvy. Jak jsme již dříve zmínili (kapitola 3.3.1), Dietrich z Apoldy pojímal své dílo tak, aby co nejvíce odpovídalo historickému kontextu. Pro autora staročeské skladby jsou ale podrobnější historické údaje zbytečné, nejde mu o popsání postavy v dějinném rámci, nýbrž o popis ženy, která má sloužit jako morální příklad, funkce je zde tedy spíše didaktická (výchovná). Dle Kolára toto hledisko ukazuje, že hledání jiných předloh není důležité. „Je to výrazné svědectví o promyšleném tvůrčím postupu českého autora a lze z něho odvodit jak odlišnou koncepci *Života svaté Alžběty*, tak i vztah autora k předloze: byla mu dostačujícím pramenem věcných údajů, takže není třeba pátrat po jiných předlohách, a nový celek *Života svaté Alžběty* je ve srovnání s ní do té míry samostatný, že nemůže být pokládán

---

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ KOLÁR, Jaroslav. Český Život svaté Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1995, č. 4, s. 228.

⁷⁵ Podrobnější rozbor Ryšánkových poznatků viz KOLÁR, Jaroslav. Český Život svaté Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1995, č. 4, s. 224–226.

⁷⁶ Tamtéž, s. 224.

ani za překlad, ani za zpracování, nýbrž za samostatné nové dílo, po středověkém způsobu opřené o starší slovesnou tradici pojatou jako výchozí materiál.⁷⁷

Také H. S. Schmidtbergerová⁷⁸ usuzuje, že předlohou pro český *Život svaté Alžběty* byla Dietrichova legenda, uvádí však též další prameny (např. *Legendu aurea*), o kterých se domnívá, že je autor české verze při psaní též použil.

Nejnověji se hledáním předlohy a srovnáním staročeské památky s latinskou verzí Dietricha z Apoldy zabývala v diplomové práci Barbora Hanzová.⁷⁹ Po podrobném srovnání obou děl dospěla k závěru, že staročeská verze pravděpodobně vychází z latinského textu, avšak jiného znění, než je text nám známý. Upozorňuje na možnost existence neznámé verze textu Dietricha z Apoldy. „Je ale pravděpodobné, že Štítný nevycházel z materiálu, který měl k dispozici pro své vydání Canisius respektive Basnage ... Štítný mohl použít předlohu, v níž byly obsaženy i výše uvedené pasáže, nemusel je tedy, jak uvádí H. S. Schmidtbergerová, čerpat z jiných pramenů.“⁸⁰

Jednoznačné určení předlohy staročeské památky je obtížné také z toho důvodu, že dle B. Hanzové autor neusiloval o doslovný překlad latinské verze, mnohé části textu proto vynechal, zkrátil či poupravil, jiné naopak přidal.⁸¹

4.3 Žánr

Žánr obecně definuje Jaroslav Kolár jako „historicky vzniklý útvar slovesného projevu, spojující díla příbuzné látky, zaměření, společenského určení a způsobu zpracování a vytvářejícího vzhledem ke své úspěšnosti v kulturním životě model, jemuž se připodobňují nebo na jehož pozadí vznikají nová díla.“⁸²

---

⁷⁷ KOLÁR, Jaroslav. Český Život svaté Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*. Praha, 1995, č. 4, s. 226.

⁷⁸ SCHMIDTBERGER, Helga Susanne. *Die Verehrung der Heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des Mittelalters*. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1992. p. 252. ISBN 37-708-0981-5.

⁷⁹ HANZOVÁ, Barbora. *Pramen Života svaté Alžběty Tomáše Štítného ze Štítného a didaktická funkce díla*. Praha, 2006. 60 s.

⁸⁰ HANZOVÁ, Barbora. *Pramen Života svaté Alžběty Tomáše Štítného ze Štítného a didaktická funkce díla*. Praha, 2006. s. 47.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² KOLÁR, Jaroslav. K žánrovému statutu děl starší české literatury. In *Česká literatura* 42, 1994, č. 5., s. 499.

Žánrové zařazení této staročeské skladby je poměrně problematické. Jaroslav Kolár usuzuje, že ačkoli autor při psaní vycházel z latinské předlohy Dietricha z Apoldy, která je napsána v podobě středověké kanonizované *legendy*, použil ve staročeském textu velké množství exemplů, v nichž ukazuje čtenáři ideální vlastnosti a chování středověké křesťanské ženy ve všech fázích jejího života. Tento rys má podle J. Kolára jako jeden z mnoha mimo jiné odkazovat na autorství Štítného: „Dílo tak sleduje stejné nábožensko-moralistní naučné tendence jako jiné Štítného spisy. Třebaže z Dietrichova díla přešly k Štítnému některé prvky nepostradatelné v legendovém kánonu (zázraky za života i po smrti, přenesení mrtvého těla k definitivnímu slavnému pohřbení atd.), nelze vlastně o Štítného spisu o svaté Alžbětě mluvit jako o *legendě*. Náležitější u tohoto původně nepojmenovaného díla je název, pod kterým ho vydáváme – *Život svaté Alžběty*.“⁸³

Dle našeho názoru je používání označení *život* dle J. Kolára vhodné, avšak nevidíme také žádný důvod proč se vyhýbat u dané staročeské skladby termínu *legenda*. Záleží totiž na definování tohoto pojmu. Vendula Zajíčková Rejzlová upozorňuje na fakt, že pojem *legenda* nelze chápat jako žánr, a dokonce ani jako funkční vymezení. Tento termín vidí jako „nejširší a nejobecnější označení pro zbožné texty doporučené k četbě a následování.“⁸⁴ Hlavním tématem *legend* jsou postavy světců, jedná se o hagiografickou literaturu, v dnešním smyslu životopis světce.⁸⁵

Pokud tedy budeme v souvislosti se staročeským textem chtít mluvit o podrobnějším žánrovém zařazení, jsme toho názoru, že nejbližší označení, jež můžeme použít, je termín *vita*, neboli *život*, který používá J. Kolár, s velmi silným funkčním vymezením (funkce poučná). Pojem *vita* V. Zajíčková Rejzlová chápe jako označení samostatného žánru, jedná se o životopis světce, začínající jeho narozením a končícím smrtí, na závěr bývá ve většině případů připojeno vyprávění o zázracích.⁸⁶

---

⁸³ KOLÁR, Jaroslav. Úvod. In: ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 19.

⁸⁴ ZAJÍČKOVÁ, Vendula. *Staročeský pasionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*. 1. vyd. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. s. 19.

⁸⁵ Tamtéž, s. 21.

⁸⁶ Tamtéž, s. 22.

5 ANALÝZA HLAVNÍ POSTAVY STAROČESKÉ SKLADBY *ŽIVOT SVATÉ ALŽBĚTY*

V této kapitole se zabýváme analýzou postavy Alžběty Durynské ve staročeské skladbě *Život svaté Alžběty*. Pro větší přehlednost rozdělujeme život světice do několika etap, podle stavů příslušejících středověkým ženám. Následně získané poznatky porovnáváme s pojetím Tomáše Štítného představeným v traktátu *O trojím stavu: panenském, vdovském a manželském*. Z komparace poznatků získaných z obou zmíněných děl bychom měli dosáhnout obrazu ideálu křesťanské ženy vrcholného středověku, který má právě svatá Alžběta reprezentovat.

5.1 Úvod

V úvodu textu se vysvětluje boží záměr, a tím se zároveň nenásilně započne vyprávění o svaté Alžbětě. Bůh chtěl lid vést po správné cestě, vychovávat ho a činit lepším. Aby svá přikázání a rady co nejlépe podpořil a uvedl ve všeobecnou znalost, vybral z lidí několik vyvolených svatých, jejichž život a skutky řídil tak, „aby jako zrcadlo byly u budoucích časích zvolených jeho a k věčný hanbě a k odsúzení netbavým na Buoh.“⁸⁷

Jednou z vyvolených byla i Alžběta Uherská. Alžběta měla dostat již při svém narození do srdce lásku a víru v Boha. Od začátku je dáována za vzor všem bohatým i chudým ženám bez rozdílu věku a stavu. Svým příkladným a zbožným životem měla Alžběta dát návod majetným ženám, jak dosáhnout přijetí do království nebeského, které jim znesnadňovalo právě jejich bohatství – to se totiž neslučuje s Kristovým skromným životem v chudobě a odříkání.

Za dobrý příklad pro všechny muže je naopak dáván její budoucí manžel Ludvík, věrný a šlechetný. Autor tím naznačuje správnost spojení těchto dvou lidí ve svátosti manželské, oba byli příkladní, ve svém vztahu jeden druhého doplňovali a podporovali v čestných skutcích, ve víře v Boha, byli hodni následování.

---

⁸⁷ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd., Praha: Paseka, 2006. s. 23.

5.2 Narození a dětství

Alžběta se narodila roku 1207 uherskému králi Ondřejovi a jeho manželce Gertrudě. Už v jejím narození vidí vypravěč příchod nové a velmi vážené světice, a to i vzhledem ke jménu, které při křtu dostala, Sytost boží (ve smyslu hojnosti). „Neb Alžběta tolik jest řečeno jazykem židovským, jako by řekl česky božie sytost, neb řkúc podlé někakého podobenstvie jesti Boha nasytila svými skutky milosrdnými, v nichž jest pilna byla ze všie své moci. Ano to sám Spasitel řekl, že kto jeho chudého nakrmí, jej samého jest nakrmil.“⁸⁸ Díky tomu má Bůh Alžbětě více napomáhat v její životní pouti, dokonce jí vybere a dle své vůle „připósobí“ manžela.

Zde vidíme velký posun ve středověkém chápání ženských životních rolí. Dříve byly za vhodný příklad považovány spíše panny, které nechtěly vstupovat do manželství, zaslíbily svou tělesnou čistotu Kristovi a všemožně se bránily uzavření sňatku.⁸⁹ Uherská světice má naopak sloužit jako vzor dokonalé kombinace všech ženských stavů, tedy panenství, manželství a vdovství. Z Kristovy vůle je už ve čtyřech letech zaslíbena Ludvíkovi, synovi lantkraběte Heřmana. Možná i kvůli tak nízkému věku, v němž je Alžběta poslána na výchovu ke dvoru svého snoubence, ji nikdy nenapadne zřít se budoucího manželského života. Je vychovávána v přesvědčení, že tato cesta je správná, Bůh si přeje, aby byla dobrou manželkou a sloužila tak jako vhodný příklad ostatním ženám. Bůh jí také na oplátku vybral za manžela právě Ludvíka, zbožného a milujícího chotě, aby jí určitým způsobem vynahradil ztrátu tělesné čistoty.

Tomuto vzoru se již v dětství přibližuje svých chováním, naznačuje jím svou budoucí svatost. Neustále se modlí, aby byla blíže Bohu, a na Boha nezapomíná ani při dětských hrách. Pokud si uvědomí nějaké pochybení vůči svým společníkům, prosí je o odpuštění, samozřejmě tajně, nechce rozhněvat své chůvy, jelikož takové chování se nehodí pro urozenou dívku: „A také tu pokoru ihned jměla, že pokorně prosila odpuštění od svých družiček týchž let, ač ne téhož ni podlé světa, ni podlé Boha dostojenstvie, když sě jí zdálo, by kterou v čem rozhněvala, a nesměla-li jest zevně, snad pro starosty, padnúc před ní, ale zamyslila, aby sě směřily, která čím větší. A tak padúc lehky, prosila

---

⁸⁸ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 24.

⁸⁹ Jako vhodná ukázka mohou sloužit postavy panenských mučednic, jejichž životy jsou sepsány například v: de VORAGINE, Jacobus. *Legenda aurea*. 2., přeprac. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 444 s. ISBN 80-702-1272-1.

odpuštění, ležiec před onú, aby starosty neznamenal, by pro pokoru před ní padla.“⁹⁰ Často také obdarovává jiné dívky, zavazuje si je dary k většímu projevu zbožnosti. Jako dítě se Alžběta snaží za každou cenu zavděčit všem, které chová v úctě a má je ráda, nezáleží jí ani na jejich postavení, nebo věku.

5.3 Světiice ve stavu panenském

Když Alžběta dosáhla věku devíti let, zemřel lantkrabě Heřman, otec jejího budoucího manžela. Mladá dívka pomalu dospívá jak tělesně, tak duševně. Stále více se oddává následování Krista, všechny své činy a myšlenky směřuje k němu. Když si má podle dávného zvyku vybrat „svého“ apoštola, vůči tomuto úkolu protestuje, nesouhlasí totiž s náhodným losováním svého ochránce z řad apoštolů, sama si chce vybrat toho, jenž byl Ježíši nejbliže za života i při umírání, tedy svatého Jana.⁹¹ Žádá proto Krista prostřednictvím modliteb o pomoc a pro její příkladný život je přání vyslyšeno. Alžběta se cítí velmi zavázána, proto pokud jí v průběhu života někdo požádá o pomoc ve jménu apoštola Jana, nikdy na svůj závazek nezapomene a prosbě vyhoví.

Alžběta je popisována jako skromná i ohledně materiálních věcí, které ji měly krášlit. Ctila neděle a ostatní svátky – v tyto dny se nechtěla zdobit navenek, nepotřebovala drahé věci, aby byla krásná pro Krista. Kristus vyznával život v chudobě a pokoře, proto Alžbětě k získání jeho obdivu stačily modlitby, zbožné myšlenky a příkladné chování. Ve jménu božím se zříkala i činnostmi, jež jí přinášely radost (hry s dalšími dívkami, při slavnostech tančila pouze jedno kolo), snažila se stranit světských pošetilostí a marností, které byly pro společnost (zvláště ženy) zhoubné. Tímto svých chováním dávala dle autora skladby opět dobrý příklad pro ostatní dívky.

Za vzor ostatním křesťanům byla dávana i při návštěvě bohoslužby s Ludvíkovou matkou. Alžběta při mši sňala ze své hlavy zdobnou korunu, nechtěla se totiž povyšovat nad Krista, který na své hlavě musel nést korunu trnovou. Neměla strach, že svým chováním pobouří budoucí tchýni či své okolí, příliš se totiž nestarala o názory

---

⁹⁰ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 26.

⁹¹ Svatý Jan patřil mezi nejbližší Ježíšovy apoštoly, jako jediný neměl umřít mučednickou smrtí a dožil se vysokého věku, kterého využíval k šíření Kristova věhlasu a učení. Naplnil také Ježíšovu poslední vůli a přijal Marii za matku. (Jan, 19, 26-27)

ostatních, pokud věřila, že koná správnou věc. Šlo jí především o mínění Krista a zalíbení se mu, považovala ho za svůj ideál, vzor, jež chtěla následovat.

Alžběta svým chováním vzbuzovala u určitých lidí (především chudých) obdiv, zároveň však u jiných velký posměch a nelibost. Urození lidé na durynském dvoře se jí smáli, často ji i slovně napadali a ponižovali. Dívka však všechna příkoří pokorně trpěla po vzoru Ježíše, společnost vyhledávala raději mezi služebnými, jimž také pomáhala při každodenních činnostech. Toto chování vedlo k dalšímu posměchu a kritice, dokonce i ze strany Ludvíkovy matky: „Také jí jest svekra její řekla často ku potupení, ale ne z milosti, neb jest byla hrdá žena: *Alžběto, ne mezi kněžnami, ale mezi služebnými pannami slušalo by tobě býti.*“⁹² Alžbětin vztah s Ludvíkovou matkou není v textu nijak více rozveden. Avšak z dívčina chování lze usoudit, že se tchýně nebála, ani jí nevyjadřovala nějakou zvláštní pokoru, která by byla na místě vzhledem k tomu, že ji Žofie vychovávala společně se svými dětmi a Alžběta by ji tedy měla cítit podobně jako svou matku. Dívka bez ostychu dávala najevo před Žofií svůj názor, i když věděla, že se nesetká s pochopením.

Když se blížil čas k uzavření sňatku mezi Alžbětou a Ludvíkem, matka lantkraběte, její přátelé a sluhové se snažili poštvat Ludvíka proti mladé panně. Radili mu, aby Alžbětu poslal zpět do Uher a našel si bohatší nevěstu, která bude z politicky výnosnějšího prostředí. Ludvíkova matka chtěla dívku poslat do kláštera, ne z pohnutky, že by tam mohla být prospěšnější ve službě Bohu, ale ze stejného důvodu jako ostatní, aby si její syn našel vhodnější manželku.

Zde můžeme opět sledovat posun ve středověkém myšlení. Dříve by panna věrně oddaná Kristu byla vděčná za možnost odejít do ústraní kláštera a stát se tak definitivně jeho nevěstou. Avšak tvůrce díla zastává názor, že Alžběta byla vyvolena Bohem, aby představovala vzor pro všechny ženy, nehledě na jejich společenský stav, proto jí bylo souzeno stát se také manželkou a vdovou. Bůh chtěl prostřednictvím této světice ukázat na správnost a vhodnost uzavírání sňatků mezi mužem a ženou, pokud se chovali zbožně dle jeho přikázání. Sňatek byl totiž důležitý pro zachování pokolení, zvláště u urozených rodů.

---

⁹² ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 29.

Alžběta sama viděla v manželství s Ludvíkem svůj úděl, pomlouvám se bránila modlením. Ty byly opět vyslyšeny, Bůh obdaroval Ludvíka silným citem k mladé dívce, a ten svou nevěstu laskavými a líbivými slovy utěšoval, z každé cesty jí přinesl malý dárek. Vzhledem k Alžbětinu dosavadnímu chování a odmítání činností a věcí, které do života přináší prostou světskou radost a tím zároveň kazí charakter, se může zdát její potřeba být utěšována a ujišťována svým snoubencem o jeho lásce i přijímání jeho dáreků právě jako projev světské slabosti. V té chvíli se Alžběta stává obyčejnou mladou dívkou, prahnoucí po lásce svého snoubence.

Jistotu ohledně sňatku získává dívka až poté, kdy se na její osud zeptá přímo Ludvíka jeden ze členů lantkraběcí družiny. Ludvík opět dává najevo svou lásku k Alžbětě slovy i skutkem, kdy jako důkaz posílá snoubence další dárek. „*Milý pane, čo chceš učitini s túto pannú, se dcerú krále uherského, pojmež-li ji?* A on ukázav na jednu horu, ješto biše před očima, vece: *Věru, byť všecka tato hora zlatá byla, snáze a raději bych jie oželel nežli bych nepojal Alžběty. Necht' mluví, což kto chce, milát' mi jest Alžběta, nenechámť, bych jí nepojal.* A ten rytíř vece: *Necht' jí to poviem, milý pane.* A on pravi: *Pověz a daj jí znamenie toto,* vyňav zrcadlo dvénásob mědí okované, v němž z jedné strany bieše holé sklo a z druhé znamenie múk božích, křížek malý s božími mukami. A vezmeš to svatá Alžběta s těmi novinami znamenie, nemože zatajiti radosti vnitřnie, ale tichým zasmiením ji pronese.“⁹³

Právě Ludvík je další postavou, která je kromě svaté Alžběty ve staročeské skladbě dávána za vzor ctnostného a bohabojného života. Vypravěč ho popisuje jako velmi pohledného a bohatého mladíka. Vzhledem k Ludvíkovu líbivému zjevu by se dala předpokládat jeho namyšlenost a záliba v ženách, v textu jsou zmíněny dokonce čtyři příhody, v nichž měl mladý lantkrabě příležitost smilnit ještě před svatbou. K takovému hříchu je vždy sváděn prostřednictvím svých mužských poddaných, kteří se neřídí božími příkazy. Ludvík ale ani jedné možnosti nevyužije, zůstane věrný Alžbětě a jejich budoucímu svazku. Kladné vlastnosti lantkraběte jsou zde náležitě vyzdviženy, svým zdrženlivým a cudným chováním je přirovnáván ke svatému Josefovi.

Popis Ludvíkova vnějšího zjevu, ač krátký, se může zdát poněkud překvapivý, vezmeme-li v potaz skutečnost, že popis tělesného vzhledu hlavní hrdinky v podstatě

---

⁹³ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 30–31.

chybí. Ve středověkých textech o panenských světicích je ve většinou kladen důraz na líčení libého zjevu hrdinek, neboť pro něj se také ony světice často dostávají do potíží, ohrožující jejich čistotu a život.⁹⁴

Svým způsobem zde může jít o jakousi transformaci rolí, kdy se přeneseně Ludvík stává zkoušenou pannou a Alžběta na sebe zase bere roli Krista. Panny jsou nuceny překonávat nástrahy ze stran bezbožných mužů i svých rodičů, aby se nakonec mohly provdat za svého jediného milého – Krista. Také Ludvík musí překonat mnohé intriky (pomluvy a přemlouvání od vlastní matky, svádění od nevěřících mužů k cizoložství), než uzavře manželství se svou vyvolenou. Alžběta je již od narození prezentována jako budoucí svatá, navíc se má stát z boží vůle manželkou, aby inspirovala jiné ženy a naváděla je na správnou životní cestu křesťanských zásad. Kristus je také z boží vůle manžel, ačkoli nebeský, kvůli jeho osobě se ženy rovněž dávají na správnou cestu.

Alžbětina podoba tedy prostě není považována za důležitou. Ona sama během života o svůj vzhled nijak nedbá, vyhýbá se drahým šatům a šperkům, necítí potřebu se zdobit, jelikož Krista nezajímá její tělesné vzezření. Nemusí tudíž ani zdolávat překážky v podobě nežádoucích nápadníků, skrze rozhodnutí rodičů je jí určen jeden, který byl vybrán samotným Bohem.

Naopak pro postavu mladého lantkraběte je jeho vzhled podstatný. Ludvíka jím obdaroval sám Bůh, aby zjistil, zda je lantkrabě schopen zdolat morální nástrahy, které plynou z pohledného vzezření, a stát se vhodným manželem. Jelikož nakonec ve všech těžkých zkouškách obstál, dostal na oplátku od Boha dobrou ženu, jež mu bude oporou po celý život.

5.3.1 Panna Alžběta versus Štítného pojetí panenství

Srovnáme-li část staročeské skladby týkající se panenského života svaté Alžběty s částí o panenství ve Štítného traktátu *O trojím stavu* (viz kapitolu 2.3.1), najdeme v obou dílech výrazné názorové shody.

---

⁹⁴ Panenskými světicemi, které byly díky své přílišné kráse ohrožovány na životě a nuceny do manželství, byly například sv. Anežka, sv. Markéta, sv. Petronella, sv. Kateřina, sv. Barbora a sv. Dorota. Vyprávění o jejich životech nalezneme například v: de VORAGINE, Jacobus. *Legenda aurea*. 2., přeprac. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 444 s. ISBN 80-702-1272-1.

Nejdříve se podívejme na to, jaký typ panny dle Štítného naše světice reprezentuje. Alžběta se řadí mezi ctnostné panny, které se rozhodly pro sňatek s mužem. Mohlo by se zdát, že Alžbětino rozhodnutí nebylo dobrovolné vzhledem k nízkému věku, ve kterém byla Ludvíkovi zaslíbena, avšak dívka v průběhu dospívání měla možnost z plánovaného sňatku uniknout (matka lantkraběte ji chce nechat poslat do kláštera), ale nevyužila ji, viděla totiž v manželství svůj úděl, milovala svého nastávajícího horoucím citem pro jeho dobrý a zbožný charakter.

Štítného rady pro uzavření a uchování šťastného manželství v *Životě svaté Alžběty* dostávají konkrétní podobu, mohou tedy sloužit jako dobrý příklad pro středověký lid. 1. Oba snoubenci jsou velmi zbožní a ve víře se navzájem podporují. 2. Dá se říci, že jsou si rovni, co se týče postavení (lantkrabě x dcera uherského krále), majetku (Alžběta dostala vysoké věno), věku⁹⁵ i podobného smýšlení. 3. Možnost příbuzenského vztahu mezi snoubenci není ve staročeské skladbě zmíněna, avšak z hlediska důvodu zásnub (rozšíření a posílení politické moci na jiné území) se dá pravděpodobně vyloučit.

4., 5. Vypravěč v *Životě svaté Alžběty* průběh svatby nijak nepopisuje, pouze konstatuje, že snoubenci uzavřeli manželství. Ohledně splnění těchto bodů můžeme tedy vést pouhé spekulace na základě naší interpretace, proto je raději neuvádíme.

Alžběta v době svého panenství důsledně dodržovala zásady, které také Štítný radí ve svém spisu pannám, jež si chtěly uchovat doživotní čistotu. Už jako mladá dívka žila v pokoře a tělesné čistoty své i Ludvíkovy si velice vážila. Ve volném čase se Alžběta nejraději modlila a právě modlitby k Bohu, spolu s péčí o potřebné, ji dostatečně zaměstnávaly, aby nepodléhala všemožnému pokušení, které může ohrožovat „nezaměstnanou“ pannu. Také marnivost, před níž Štítný neprovdané dívky varuje, se Alžběty netýká, nerada nosí drahé šaty, často odkládá své šperky. Avšak jistý náznak marnivosti u mladé panny přece jen můžeme shledat, a to v přijímání dárků od snoubence, Alžbětu tyto dárky velmi těší, bere je jako důkaz Ludvíkovy lásky a oddanosti k její osobě.

---

⁹⁵ Ludvík byl o 7 let starší než Alžběta, v době vrcholného středověku se nejedná o nějaký závratný věkový rozdíl, spíše naopak, viz kapitolu 1. 1.

5.4 Světice ve stavu manželském

Alžběta sňatkem získává nejen lepší postavení, jež ji ovšem nezajímá, ale hlavně manžela, který ji miluje dle zásad stanovených církví. Ona sama Ludvíkovi náklonnost a lásku oplácí, jeden druhému svým počestným chováním pomáhají ke spasení. Alžběta se snaží v lantkraběti podporovat lásku k Bohu, on manželce péči oplácí podporou jejího křesťanského žití. Projevuje se jako opravdu velkorysý muž, nevadí mu Alžbětina dobročinnost, při které vyplácí chudým velké množství peněz, ani neustálé modlení (i noční), jen ji prosí, aby se více šetřila a myslela na své zdraví: „... , neb na všaku noc vstávala jest ta zbožná manželka na modlitvy s postele od svého pána, kdy on spal a také i tiše přezřel toho. A druhdy prosil jí pěkně, aby sobě nečinila přieliš těžko, ale tak jí jest bylo mílo v noci vstávati, jako ve dne modliti se Bohu, ež jest prosila svých panen, aby ji potrhly za nohy, když by usnula s svým lankrabí, ... Až se přihodi, že její zvláštní milovnice potažě lankrabí za nohu, mniec, by paní táhla, ale dobrý muž netbal toho, rozuměje žádosti své šlechtené ženy.“⁹⁶

Ludvíkovo chování vůči ostatním lidem je také popisováno jako příkladné. Stál si za svým slovem, plnil své sliby, choval se jako vzorný křesťan. Materiálně podporoval kostely, zvláště si oblíbil jeden klášter, ve kterém rád trávil svůj volný čas, obdarovával zde chudé oděvem i almužnou. Protože se nebál o své finance a rozdával je potřebným, byl na oplátku božím zásahem bohatší než jeho otec, jenž neustále jen válčil.

Trestal také příslušníky svého dvora při braní jména božího nadarmo: „Protož učinil lopatku dvořanóm svým, aby ktož promluví nekázane aneb se klně prisahaje, vzal ji ráno a nosil ji jako k hanbě, donidž se jiný téhož nedopustil.“⁹⁷ Poddaní si takového vystupování všímali a vážili, stávali se vlivem jeho vzoru bohabojnějšími.

Alžběta si chování svého manžela také velmi cení, zvláště jeho šlechtnosti vůči ostatním i jí samé. I proto ráda s Ludvíkem tráví volný čas, cestuje s ním nehledě na počasí, sedí s ním u jednoho stolu při jídle, i když jí tato společná radost přináší potíže. Mladá světice totiž na příkaz svého zpovědníka a rádce, kněze Konráda z Marburgu,

---

⁹⁶ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svatě Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 34.

⁹⁷ Tamtéž, s. 35.

nesmí jíst potraviny z oblastí, jež sužují kruté daně, válka, nebo hlad. Toto pravidlo společně s Alžbětou dodržují tři její služebné.

Světička nehledí na následky, které z jejího chování zákonitě vyplývají, nevdává jí údiv ani posměch ostatních při hostinách, hladu trpí v pokoře a oddání. Sama na sebe nebere ohledy, lituje pouze své služebné, a když tedy náhodou dostane „dobré“ jídlo, nejdříve dosyta nakrmí je, poté sama sní zbytky. Ludvíkovi kupodivu její chování nevdává, chápe svou manželku a důvody, proč tyto skutky vykonává. Za svého života dokonce dovolí Alžbětě slíbit poslušnost Konrádovi ve věcech, které neovlivní jejich manželství.

Při jedné z návštěv kostela světička omdlí při pohledu na obraz ukřižovaného Krista. Důvodem slabosti je její uvědomění si, že zatímco ona chodí v honosných šatech, ozdobená zlatou korunou, Kristus trpěl na kříži v trnové koruně: „Tehdy vstupujíc do kostela, jakož byla obyčejná, vešla tam nejprve, ještě stojí boží muky, a tak ji Buoh velice zastřelil svou milostí, že sobě počte mysliti u velikém srdce zamúcení: *A já tak řku: Ó hubená hlína, Buoh tvouj náh pni pro tebe v koruně trnové potupně, a ty v své chlípě jako se protiviec jemu, jdeš tak bujně v rúšě tak drahém a v koruně. A tak mysléc, až pade omdlevši.*“⁹⁸

Po tomto zjištění se ještě více projevuje její pokora a soucit, snaží se omezit jakékoli náznaky marnivosti, která by jí mohla odvést od Boha. Začíná nosit šaty tak prosté, jak to jen jde vzhledem k jejímu vysokému postavení, navíc si pod ně bere žíněné šaty, aby tak neustále trápila a trestala své tělo. Ke skromnosti v odívání a zdobení se snažila vést i urozené ženy, jež jí navštěvovaly, aby tak rovněž je přivedla k větší pokoře a zbožnosti a ony byly nakonec odměněny v posmrtném životě. Další Alžbětinou zvláštností bylo oblékání vdovského šatu ve chvílích, kdy Ludvík odejel pryč a ona ho nemohla doprovázet. Mohl to snad být projev lásky k manželovi a žalu z jejich odloučení, avšak spíše v tom vidíme další doklad její skromnosti a tužbě vyvarovat se světské marnivosti. V těchto případech se světička uzavřela do svého vlastního světa, činila pokání a modlila se tak často, že usínala v modlitbách na zemi před svou postelí, aby se alespoň její trpící tělo modlilo místo myslí.

Při Ludvíkových návratech opět odložila vdovský šat, ne však kvůli sobě, ale právě kvůli manželovi, chtěla ochránit jeho duši a tělo, aby jej nesvedlo světské pokušení

---

⁹⁸ ŠTÍTŇNÝ ZE ŠTÍTŇNÉHO, Tomáš. *Život svatě Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 36.

v podobě tělesné žádosti. Svou pokoru projevovala neustále, i při úvodu,⁹⁹ kdy sama odevzdala své dítě Bohu ve skromném oděvu, a ten oděv po návratu darovala některé z chudých žen. Nechtěla být jednou z těch matek, které v kostele, po šestinedělí dávají na odív svůj majetek a mateřství jako by tyto skutečnosti byly pouze jejich zásluhou. Alžběta se, svou pokorou a ponížením, připodobňovala Kristově matce, Panně Marii.

Lantkrabě souhlasil se šlechetností své ženy, dal jí proto povolení, aby užívala jejich majetek podle boží vůle. Alžběta se tedy mohla bez jakýchkoli obav věnovat charitativní činnosti. Rozdávala almužny chudým, sama začala pečovat o nemocné a potřebné. Na oplátku za její skutky se jednoho dne světici zjevil sám Kristus. Navštívil ji v podobě malomocného muže. Alžběta nepoznala jeho pravou podobu, to nebylo ani podstatné, Kristus se zjevil spíše proto, aby podpořil Ludvíkovu lásku a oddanost k manželce, a tím chtěl Alžbětu obdarovat. Lantkraběnka každého nemocného zahrnovala stejnou nezištnou péčí, sama ho tedy omyla a uložila do své postele. Její čin nezůstal utajen Ludvíkově matce, která přivedla do ložnice mladého lantkraběte, aby své manželce vyčinil. Kristus však Ludvíka osvětlil poznáním, proto manžel Alžbětu pochválil za její činy a vyjádřil jí svou veškerou podporu.

Alžběta nezhálela ani ve svém volném čase. Nevěnovala se zbytečným světským radovánkám, ale opět se věnovala péči o potřebné, předla spolu se svými služebnými vlnu na oděvy pro bratry řádu svatého Františka, šila chudým matkám košilky pro děti na křty, často se i sama křtů účastnila jako kmotra, aby pomohla daným dětem a matkám.

Přestože světice souhlasila od začátku se svým sňatkem a rolí manželky, nejednou litovala ztráty svého panenství, které nemohla odevzdat Bohu. Vypravěč ji za tuto lítost velmi chválí, opět dává dobrý příklad ostatním ženám a stává se ještě světější. „A tím činem, jako sem najprv řekl, byla světější, nežli donidž jest byla ještě pannú, neb nejsúc pannú, věrně želeti ztráty panenské světější věc, než pannú jsúc, i žádati panenství zbýti.“¹⁰⁰

Za Alžbětinu lásku a naprostou oddanost Bůh pomůže světici v několika situacích vykonáním zázraků. Pokaždé se jedná o přestupky, kterými by nevědomky ublížila

---

⁹⁹ „Církevní obřad, kterým je matka novorozeněte uváděna do kostela a očištěna.“ Viz *Vokabulář webový* [online]. [cit. 2015-04-28]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>.

¹⁰⁰ ŠTÍTŇNÝ ZE ŠTÍTŇNÉHO, Tomáš. *Život svatě Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 39.

Ludvíkovu statusu vládce. Proto všem těmto skutkům napomáhá sám Bůh, aby ochránil manželství této dvojice od výčitek, navíc se skrze ně utvrzuje Ludvíkova víra.

Alžběta se jednou dostaví na hostinu pořádanou na počest hostů z Uher, přátel jejího otce, v obyčejném rouchu. Ludvík projeví zármutek nad jejím oděvem, Alžběta jej ale ujistí, že nestojí o povrchní chválu na základě drahých šatů. Její slova jsou božím zásahem potvrzena, jakmile světice vejde do síně. Všichni hosté na ní totiž spatří zvláštní a velmi krásné šaty v barvě „jacinctusu“,¹⁰¹ ozdobené perlami a drahým kamením. Zvolená barva šatů (viz poznámku č. 98) dokládá Alžbětin charakter, jak jej vnímá Bůh, který jí šaty propůjčil. Hyacinty totiž symbolizují „ty, kteří konají dobré a řádné činy, ..., jsou symbolem jejich snahy o odměnu na nebesích, o zalíbení se Bohu. Takoví lidé nehledají planou chválu, nýbrž hledí pouze na tento drahý kámen, který se podobá svou barvou nebi.“¹⁰² Perla zase, odkazuje k člověku, který se vzdal veškerého bohatství poté, co našel jedinou drahocennou perlu (Mt 13,45 – 46). Tou jedinečnou perlou je myšlen Kristus, pro něj se Alžběta vzdává všeho drahocenného, jelikož nebeský život s Kristem jí vše bohatě oplatí.¹⁰³

V druhém případě je Alžběta pozvána na oslavu s mnoha významnými hosty. Cestou ji zastaví chudý člověk, úpěnlivě prosící o almužnu. Světice s sebou nenese žádné peníze ani jiné cenné věci, daruje mu tedy nakonec svůj drahocenný plášť, který si oblékla na počest hostů. Ludvík jde svou manželku hledat a zajímá se, kde je její plášť. Alžběta svému manželovi zalže, že nechala plášť v komnatě a pošle pro něj služebnou, která jej zázrakem opravdu najde a přinese. Světice má snad být tímto skutkem odměněna poznáním, že vše, co daruje, se jí nakonec vrátí zpět, a lantkrabě se má více utvrdit ve své víře v Boha a lásce ke své manželce.

Alžběta se po celou dobu jeví jako vzorná vyznavačka křesťanské víry a jejích pravidel, jednou však ve svých myšlenkách podlehne pokušení. Při svaté mši se déle zahledí na svého manžela a v myšlenkách se poddá tělesné žádosti: „Jednoho také času bieše vesel lankrabie s lidmi svými a ochoten. A když stáše u mšě u postavě jasné a tu také bieše svatá Alžběta, tehdy upřevši veň oči svatá Alžběta, poče jeho postavu v své myslí

---

¹⁰¹ Jedná se o drahokam hyacint, nejspíše modré barvy s purpurovými odlesky. In: ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. s. 42.

¹⁰² Tamtéž. Jedná se o jeden z mnoha výkladů; tento považujeme za nejvíce se hodící k popisu Alžbětina charakteru.

¹⁰³ Tamtéž, s. 56.

oblíbovat tak, ano jí chutno a líbo libostí tělesnú naň patřiti.“¹⁰⁴ Kristus, její pravý manžel, se jí záhy připomene skrze kněze, který začne vyzdvihovat boží tělo. Když si světice uvědomí svůj prohřešek, padne k zemi s pláčem a modlitbami prosíc o odpuštění. Za prominutí hříšných myšlenek prosila až do oběda, nikdo ji nesměl vyrušit. Pouze Ludvík nemohl strpět pohled na svou trpící choť, našel tedy odvahu a zeptal se Alžběty na důvod jejího žalu.

Poté, co vyslechl její přiznání, padl také s pláčem k zemi a prosil Boha o milost. Na tomto svědectví lze vyzdvihnout poučení, že každý může podlehnout slabosti, důležité je však uvědomit si prohřešek, dostatečně se za něj kát a napříště se špatným činům, myšlenkám pokusit vyhnout. Ludvíkovi stačila na pokání chvíle, Alžběta, vzhledem k její svatosti a potřebě být v Kristových očích znovu čistá, se musela kát delší dobu.

Po tomto pochybení mladá světice znovu všemi možnými způsoby dokazovala Bohu svou lásku a pokoru. Dodržovala veškerá křesťanská ustanovení, postila se, dávala potřebným almužny, modlila se, bděla a jinak trestala své tělo, o Velikonocích se chovala jako obyčejná (prostá) zbožná žena, po vzoru Krista omývala chudým nohy, odmítala příspěvek svých služebných v den pokory (Velký pátek), v prostém oděvu se účastnila modliteb a chodila po křížové cestě.

V období hladomoru zase Alžběta i přes nepřítomnost svého manžela neváhala pomoci chudým a hladovějícím, otevřela sýpky s obilím, dávala štědré almužny. Ve věcech týkajících se potřebných zastoupila svého manžela v roli štědrého vládce a dárce, chopila se tedy konečně úlohy „hospodyně“, která manželce přísluší. Dříve rozdávala peníze bez ohledu na stav lantkraběcího majetku, v době Ludvíkovy nepřítomnosti za něj ale převezme zodpovědnost, musí si své dary důkladně promyslet, aby mohla pomoci všem potřebným. Při této příležitosti také založila špitál pro potřebné, kde se sama starala o nejnuznější a nejohybnější z nich, z obavy, že by se o ně služebné nepostaraly ani na její příkaz. Ve špitále žily také osiřelé děti, o které Alžběta pečovala jako jejich vlastní matka, dávala jim různé malé dárky. Za jednoho umírajícího dokonce zaplatila veškeré dluhy, aby mohl zemřít beze strachu z hříchu. Těmito skutky jako by lantkraběnka neustále zdokonalovala svou oddanost druhým.

---

¹⁰⁴ ŠTÍTŇNÝ ZE ŠTÍTŇNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 40.

Naopak lidem, kteří byli schopni práce, nakoupila náradí a poslala je pracovat, aby jim tak zajistila lepší budoucnost: „A dávajíc jim odpuštění, poče jim ty dary dávati sama a řkúc: *Psánoť jest, ktož nedělá, také nejěž.*“¹⁰⁵ Snažila se je přivést prací k pokoře. Když se Ludvík vrátil domů, úředníci si na Alžbětino rozdávání stěžovali, lantkrabě však opět stál jako věrný manžel při své ženě a podpořil všechna její rozhodnutí.

Roku 1227 je durynský lantkrabě přizván k účasti na křížové výpravě. Alžběta se chová nezvykle trochu pošetile, nechce svého manžela na cestu pustit, i když se výprava koná ve jménu Boha. Je zde vidět hluboký cit, jenž k sobě manželé navzájem chovají, jejich loučení také nezůstane bez „následků“, světice očekává narození dalšího potomka. S Ludvíkem se dohodnou na duchovní dráze dítěte: „A tak řku spolu lecos přemietajíc, učinista slib, bude-li pacholík, aby do zákona bielych mnichuova z řeholy svatého Augustina dali jej, a pakli děvečka, ale do kláštera jiného zákona téhož.“¹⁰⁶

Alžběta tuší, že se milovaný manžel z výpravy nevrátí, proto je pro ni těžké rozloučit se s ním. Po Ludvíkově odjezdu obleče vdovské šaty, které bude nakonec nosit až do své smrti. Zprávu o skonání manžela nese velmi těžce, ztratila v něm nejen svého druha, ale i ochránce a „spojence“ ve věcech duchovních. Zároveň ji ale těší vědomí Ludvíkova spasení, jelikož byl zbožný a příkladný člověk i manžel. Bůh ho k sobě povolal nejen kvůli těmto skutečnostem, ale také proto, aby dal Alžbětě možnost stát se vdovou, dožít život v pokoře a odříkání.

5.4.1 Manželka Alžběta versus Štítného pojetí manželství¹⁰⁷

Srovnajme nyní opět naše poznatky o manželkách a manželství, získané ze dvou rozebíraných staročeských textů. Alžběta s Ludvíkem představují osmý typ manželů, tedy jediný dobrý. Vzájemně se milují, prokazují si úctu a pochopení, podporují se ve svých činnostech. V manželství fungují jako partneři, kteří společně v poklidu žijí i například rozhodují o majetkových a jiných záležitostech, případně bez váhání podpoří

¹⁰⁵ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 44.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 45.

¹⁰⁷ Máme na mysli Štítného pojednání o manželství obsažené v traktátu *O trojím lidu*, viz kapitolu 2.3.3.

rozhodnutí toho druhého. Také Štítným popisovanou věrnost zachovávají sobě navzájem ve všech jejích typech.

Věrnost „v majetku“ se u tohoto páru projevuje více u Ludvíka. Lantkrabě podporuje svou manželku ve všech jejích výdajích na pomoc potřebným, chápe její touhu přispění dobré věci. Když při hladomoru Alžběta rozdá skoro všechnen jejich majetek, včetně zásob jídla, Ludvík ani nenaznačí možnost pochybností, pevně a věrně stojí za rozhodnutím své ženy. Sám také často a rád obdarovává chudé. O svůj majetek se manželé příliš starat nemusejí, vzhledem k jejich vzájemné domluvě o pomoci druhým se jim o něj na oplátku stará Bůh.

Dodržovat věrnost „ve cti“ jim také nečiní žádné potíže. V textu *Života svaté Alžběty* nenajdeme ani zmínku toho, že by o sobě navzájem šířili nějaké nepěkné skutečnosti. Když se Alžběta stane terčem pomluv, posměchu nebo stížností, manžel stojí na její straně, nepřidá se k pomlouvačům, svou ženu stále miluje a ctí.

To svědčí i o velké míře „duševní“ věrnosti mezi Ludvíkem a Alžbětou. Vzájemně se podporují, modlí se jeden za druhého, nehledají žádného úniku z manželství, jelikož jsou se svým protějškem nadmíru spokojeni ve všech ohledech. Strach z cizoložství není na místě, Alžběta by nikdy neporušila slib daný manželovi a Ludvík již před uzavřením sňatku prokázal duševní odolnost proti takovýmto hrozbám. Tělesná žádostivost jako by se jim vyhýbala, tedy až na dva případy.

V prvním z nich Alžběta během mše tělesně zatouží po svém manželovi. V momentě uvědomění si svých zlých myšlenek padne na podlahu a plačíc žádá Boha o odpuštění. Vůbec ji nenapadne žádat na Ludvíkovi uspokojení svých tužeb. Štítný na toto téma odkazuje ve svém traktátu. Radí manželům, podlehně-li jejich protějšek takové žádosti, ať mu raději vyhoví, aby tak zabránili spáchání jednoho ze smrtelných hříchů (podrobněji viz kapitulu 2.3.3). Ale ani Ludvíka, když vyzví od manželky důvod jejího zármutku, nenapadne navrhnout Alžbětě toto řešení, její špatné myšlenky ho též rozesmtní a spolu se svou ženou prosí Boha o odpuštění.

Podruhé podlehnou tělesné žádosti oba manželé najednou, v době, kdy Ludvík odjíždí na křížovou výpravu. Za toto podlehnutí může hlavně zármutek z blížícího se odloučení, Alžběta navíc tuší, že svého manžela již neuvidí, nechce se s ním tedy jen tak rozloučit, potřebuje tělesnou útěchu, která je pochopitelná vzhledem k jejich

vzájemné lásce. Možná právě z tohoto důvodu (podlehnutí a překročení příkázání) se manželé dohodnou na duchovní dráze právě počatého potomka, aby tímto skutkem odčinili své hříšné konání.

Alžběta v manželství také zachovává jednu z mnohých zásad, které dává Štítný pannám. Naprosto se vyhýbá marnivosti a světské rozkoši, svůj zevnějšek stále zdobí co nejtřídměji, vzhledem k postavení, které reprezentuje. Střídmost zachovává i při stolování, kdy se dokonce vzdává všech pokrmů, které mohly být připraveny ze surovin získaných neprávem. Pokud tyto věci nemůže dodržet, trestá své tělo, aby si připomněla, že má žít v pokoře a odříkání, jen tak se může zalíbit Bohu.

Jako správná panna se chová i při zaplňování „prázdnoty“ v životě, tedy ve volném čase. Panny se ve svém volnu věnují modlitbě a pomoci potřebným, jelikož nemají hlavní náplň života manželky nebo vdovy – vlastní děti. Výchova dětí zabírá matkám mnoho času, nemají tudíž tolik příležitostí k přemýšlení nad zbytečnostmi a následnému hřešení. Ačkoli Alžběta měla děti, věnovala se spíše sociální práci a zbožnosti nežli výchově svých potomků, o té není v *Životě svaté Alžběty* žádná zmínka.¹⁰⁸ Můžeme se jen dohadovat, jaký důvod ji (ostatně i vypravěče) k tomu vedl.

5.5 Světiice ve stavu vdovském

Po smrti manžela musí Alžběta čelit dalším zkouškám z boží vůle, aby si zasloužila svou budoucí svátost. Z přičinění švagra je nucena odejít z domova bez jakýchkoli finančních prostředků a nároků na věno. Svatá vdova si však ze všech příkoří nic nedělá, přijme je v pokoře a oddá se Bohu. První noc nakonec stráví v hostinci, kde se svými služebníky chválí Hospodina, na ranní mši si dokonce přeje zpívat *Te deum laudamus*.¹⁰⁹ Druhou noc ale nikde ubytována být nemohla, šla tedy do kostela.

Když jsou z hradu vypuzeny rovněž její děti, Alžběta je nucena ubytovat se s nimi v domě jednoho kněze. Ani zde dlouho nevydrží, kvůli krutému zacházení kněze i jeho ženy opět hledá nové přístřeší. Žije v nuzných podmínkách i se svými dětmi a služebníky, stále se však ve jménu Páně dělí o vše, co má, s chudými. Ti vdovu,

¹⁰⁸ Více k pojetí Alžběty jako matky v kapitole 5.6.

¹⁰⁹ Latinský hymnus, určený pro slavnostní příležitosti jako vyjádření poděkování Bohu.

vzhledem k jejím životním podmínkám, přestávají mít v úctě a lásce. Pokořují ji i tací, o které se starala v jejich nemoci: „Takže bieše tu jedna baba, jíž všelik v nemoci její činila dobře, avšak jednu potkavši se s ní v ulici, ješto biechu kamenní vstupni pro bláto ustavani, nechtiac se jí vyhnúti, porazi ji u bláto z těch stupňov. A ona vstavši, poče se smíti a své rúcho učistí vodú, ale duši svú pokorú svatú.“¹¹⁰

Alžběta trpělivě snáší nepřízeň a potupu, jelikož ví, že Bůh svou vzornou služebnici nakonec bohatě odmění. Aby světici posílil v jejím odhodlání a ona neztratila svou víru, zjeví se jí jednoho dne po mši. Při zjevení je s Alžbětou jedna z jejích společnic, která ji poté prosí o prozrazení toho, co viděla. Alžběta je skromná, nechce se chlubit vyznamenáním, jehož se jí dostalo, nedokáže však odepřít splnění prosby své bližní, a tak jí vše prozradí: „Viděla sem nebe otevřeno a Kristus přikloniv se ke mně, těšil mě u mých rozličných tesknostech, jenž sú přišly na mě. A když sem jej tak viděla, velikú sem měla radost. A když se chtěl ode mne hnúti, žel mi bylo, smutnila sem se, a on slitovav se nade mnú, vece mi: *Když ty chceš býti se mnú, já chci býti s tebú.* Já sem jemu odpověděla, kúc: *Ovšem, pane, když t chceš býti se mnú, já chci býti s tebú a nechci býti s tebú nikdy rozloučena.*“¹¹¹ Tímto dialogem si věčný manžel slíbil věčnou lásku se svatou svou chotí, oba se zavázali slibem jeden druhého neopustit.

Když její teta, abatyš, zjistí, v jakých podmínkách je Alžběta nucena žít, pošle ji k jejímu strýci biskupovi do Bambergu. Biskup se ke světici chová milostivě, požaduje po ní ale, s odvoláním na slova svatého Pavla, aby se znovu provdala.¹¹² Vdoviny společnice, které spolu s ní žily v tělesné čistotě, se tohoto úmyslu zalekly a začaly jej Alžbětě vyčítat. Protože byla světice ve své víře a odhodlání neústupná, mohla je s čistým svědomím uklidnit. Už za života manžela slíbila, že jako vdova si zachová znovunabytou čistotu a svůj slib nehodlala porušit, spoléhala na boží pomoc, v případě nutnosti byla ochotná zohavit se tělesně.

Nakonec Bůh vyslyší Alžbětiny modlitby, přes Bamberg totiž vezou Ludvíkovy ostatky zpět do rodného města. Biskup chce vzdát zemřelému úctu, přeje si tedy za jeho duši sloužit mši a vdova u takového rozloučení nesmí chybět. Alžběta se při pohledu na ostatky zachová jako věrně milující manželka. Opět pocítí lítost ztráty svého bližního,

¹¹⁰ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 47.

¹¹¹ Tamtéž, s. 48.

¹¹² „Proto bych rád, aby se mladší vdovy vdávaly, rodily děti, vedly domácnost a nedávaly nepříteli žádnou příležitost k pomluvám.“ (1Tim 5, 14).

jako správná křesťanka však neobviňuje Boha z tohoto skutku, chápe důvod, proč Bůh Ludvíka povolal k sobě, a ve svých modlitbách mu děkuje, že měla možnost žít s tak dobrým chotěm a nyní se mohla s ním řádně rozloučit.

Alžběta chce získat své dědictví po manželovi, ne však pro sebe, chce se dále věnovat charitativní činnosti, na niž potřebuje určité finance. Prosí tedy o pomoc durynské šlechty, kteří vezli Ludvíkovy ostatky domů. Ti jí přislíbí podporu, svatá vdova se s nimi tedy vrací do Durynska. Tam pohřbí svého manžela a nakonec získává možnost dostat vše, co jí po Ludvíkově smrti právem náleží.

Alžběta nechce více než své věno, jež hodlá darovat potřebným, nezáleží jí na jiném majetku, hodlá stále žít v pokoře a chudobě podobna Kristu. Nějaký čas zůstane v durynském lantkrabství, znovu tam ale trpí posměchem ostatních, jelikož vyznává život v chudobě. Světice čelí opovržení s úsměvem na tváři, snaží se ignorovat zlé mínění jiných. Svým přístupem spustí vlnu výčitek, že již zapoměla na věrného manžela. Alžbětina veselost ale pramení z jiného důvodu, jak se dozvídáme přímo od vypravěče: „Vesela bieše ne zapomněvši smrti muže svého věrného, ale obmyslěvajíc milost a dobrotu choti věrného, radováše se u protivenství, vědúc, že ti, ktož milují Boha, mievají jej k věčnému dobrému.“¹¹³

Svou podporu ctnostné vdově prokazuje prostřednictvím útěšných listů i sám svatý otec Řehoř IX. Za její dobré skutky slibuje Alžbětě věčný život, dává jí za příklad osudy svatých a doporučuje jí odevzdat svou vůli i majetek do rukou knězi Konrádovi, kterému už za Ludvíkova života slíbila poslušnost. Od tohoto okamžiku chce Alžběta žít ve svém vdovském životě ještě více zbožně než v životě manželském. Žádá Konráda o povolení přidat se k žebravému řádu a následovat tak Boha v naprosté chudobě, podobně jako svatý František. Konrád vidí toto přání jako pošetilé, ohrožující její život, navíc ví, že Alžběta bude pro potřebné prospěšnější díky svému bohatství. Svatá vdova se s rozhodnutím kněze nechce smířit. Zde se asi poprvé vzepře autoritě, jíž je jinak oddaná a uznává ji. Nakonec tedy o Velikonocích při modlení položí ruku na oltář a zřekne se své vůle, dětí, přátel a ostatních světských věcí, které ji svazují. Chce se zříci i svého majetku, Konrád ji však zastaví, potřebuje zaplatit dluhy jiných a mít prostředky na almužny chudým.

---

¹¹³ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 51.

Alžběta začne žít v Marburgu, v domě z dřevěných prken a hlíny, aby byla blíže Konrádovi. Ten ji podporuje ve zbožném životě, radí jí zapomenout na věci tohoto světa. Světice vystaví v Marburgu špitál, ve kterém se sama stará o nemocné. Zbaví se svých zbylých šatů, přijme od Konráda černé prosté roucho, značící pokání, a stane se tak pomocnicí ve špitále, vše ve jménu Božím. Alžběta jde opět ostatním příkladem, po jejím vzoru přijme černý prostý šat a službu ve špitále i jedna z jejích služebných.

Rovněž se chce odplatit potřebným za skutečnost, že dříve mohla sedět u honosného stolu s vybranou společností, proto bere ke svému nynějšímu stolu ty nejubožejší a nejošklivější. Konrád jí tento počín vyčítá, ona však v tomto případě opět nedbá jeho mínění a prosazuje svou vůli, o níž se domnívá, že je správná.

Když pak od Konráda dostane peníze ze svého věna, použije je k zisku věčného bohatství. Rozhlásí v okolí skutečnost, že hodlá rozdat 50 hřiven na almužnách. Lidé se sejdou v hojném počtu, Alžběta dokonce musí prosit několik mužů o pomoc při udržení pořádku, neposlušným jejího přání, tedy trpělivě sedět a počkat si na almužnu, vyhrožuje ostříháním vlasů na znamení hanby.

Po rozdání peněz se silnější z lidí rozejdou, na místě zůstanou zesláblí a nemohoucí. Vdově připadají smutní, každému tedy věnuje šest mincí a přikáže zapálit velký oheň pro jejich obveselení. Chudí začnou zpívat, obveseleni Alžbětinými skutky, sama světice se raduje s nimi. Zábavu na počest chudých totiž nepovažovala za špatnou světskou radost, jako když se například různými kratochvílemi bavili bohatí: „*Řekla sem vám, ež slušie chudým veselé učiniti*. I kdy který král neb ciesař též učinil? Ještě nenalezen jest jí v tom rovně. A protož kostel svatých vypravuje almužnu její.“¹¹⁴

Vdovin příkaz ostříhat vlasy každému, kdo neuposlechne jejího přání zůstat sedět při rozdávání almužny, přivedl na správnou životní cestu jednu mladou pannu. Dívka neuposlechla rozkazu, a byla proto přivedena před Alžbětu. Ta jakmile uviděla její krásné vlasy, bez milosti dala pokyn k jejich ostříhání. Vzápětí se začali ozývat lidé, považující vdovino rozhodnutí za nespravedlivé, jelikož dívka nepřišla pro almužnu, jen chtěla navštívit svou nemocnou sestru. Alžběta jim ale oponovala, v duchu svých křesťanských zásad, takové vlasy musely dívku svádět ke světským radovánkám a bez nich nebude muset čelit žádnému pokušení. Proto svatá vdova neváhala vzít takové

---

¹¹⁴ ŠTÍTŇNÝ ZE ŠTÍTŇNÉHO, Tomáš. *Život svatě Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 54.

rozhodnutí na sebe, chtěla nešťastnici a její duši uchránit před hříchy. Zavolala si dívku k sobě a zeptala se jí, zda by nechtěla sloužit Bohu. Mladá panna přijala její nabídku s radostí, sama chtěla odejít do kláštera, jen v sobě dosud nenašla sílu zbavit se svých krásných vlasů.

Alžběta byla se svým prostým životem spokojena. Když se její otec dozvěděl, v jaké žije chudobě, poslal za ní jednoho svého muže, aby přivedl dceru zpět do Uher. Alžběta jeho návrh odmítla, s vysvětlením své spokojenosti a radosti z tak prostého života: „A když ten hrabě přijede do Margpurka, nalezl dceru svého krále, ana sedí u přěslicie sprostě. Požehnav sě, vece: *I kto kdy vídal, by takého krále dci takto seděla, předúc vlnu?* I poče s ní mluviti řečí sí i onú, aby sě vrátila k uotci, a když nemože od nie mieti povolení, vida, že pro milost boží mila jí chudoba, vzem odpuštění, zase jede. A ona vze svú přěslici jako dřieve.“¹¹⁵ Pokud nepomáhala ve špitále, nemodlila se, nebo byla nemocná a tudíž na tyto činnosti příliš unavená, stále předla vlnu, aby se cítila užitečná.

Už za života bylo bohobojné vdově dopřáno konat zázraky. Všechny činila pro potřebu druhých, aby jim ulevila od utrpení v jejich životě. Alžbětě samé přinášela jejich úleva a vděk radost. Nemocnému toužícímu po čerstvých rybách je donesla i přesto, že nikde ve městě v ten den nebyly k sehnání. Po marném hledání nabrala ve studni trochu vody a ve vodě se najednou zjevily žádané ryby. Němému a hluchému dítěti dala dar řeči i sluchu jen svou prosbou, ať ve jménu božím začne mluvit, když jí nechtělo (nemohlo) odpovědět na otázku. Bezbožného mladíka přivedla k víře, rodiče se díky jejím modlitbám vrátili k dítěti, jež opustili.

Jedné noci prosila Alžbětu ve snu o pomoc i její zemřelá matka Gertruda, která trpěla za své činy v očistci. Světice poté procitla, snažně se u Boha za matku přimlouvala a opět usnula. Gertruda se jí zjevila a děkovala své dceři za projevené milosrdenství: „I ukáza sě jí opět máte a děkujíc, že jí spomohla její prosba, neb jest byla milosrdna, i mohla snázě obdržeti milosrdenství boží, ktož ho žádal.“¹¹⁶

Kromě zázraků činila i mnoho milosrdných skutků. O těžce nemocné se starala ve špitále, některé brala i do svého domu. Pracovala těžce a ráda, věděla, že se jí dostane

---

¹¹⁵ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 55.

¹¹⁶Tamtéž, s. 58.

velké odměny a bude žít věčně se svým nebeským chotěm. Z jeho dobré vůle také nebylo na Alžbětině těle ani tváři poznat žádné známky jejího častého trápení a dřiny.

Bůh oplatil Alžbětě dobré skutky i tím, že jí vyjevil její nadcházející smrt, po které už nebude muset tvrdě pracovat v jeho jménu, získá všechny jí patřící zásluhy a bude věčně žít ve spokojenosti s Kristem: „A když již chtěl Hospodin ji zbaviti roboty této a dáti jí věčné v sobě plné rozkoši odpočinutí, vida, že u malých letech naplnila mnoho časuov, neb své panenství během světským do let čtrnásti dosti byla podobně zvedla, a světější, jakož jest povědíno, od svého panenství za šest let stav manželský, v svém vdovství byla ovšem svrchovaně. A co vdov, ješto neslúží tolik v delších letech jako tato jen ve čtyřech! I řku, chtě jí Hospodin již odplatu dáti, zjevil jí to.“¹¹⁷ Svým zjevením jako by jí chtěl Bůh dát znamení, že její pozemský život plný utrpení došel vzhledem k dobrým a obětavým skutkům, které celý život vykonávala, k zaslouženému konci.

Alžběta onemocní čtyři dny po zjevení, po dvanácti¹¹⁸ dnech nemoci zpívá sladkým hlasem neznámou píseň, kterou slyší pět neviditelného ptáčka.¹¹⁹ Třetí den před smrtí žádá, aby ji už nikdo nenavštěvoval, chce v klidu rozjímat nad věčným životem. Svatá vdova myslí na chudé i ve svých posledních dnech, káže rozdat jim její veškerý zbývající majetek, kromě jedněch šatů, v nichž chce být pohřbena. S velkou horlivostí přijme svátost boží, ta jí má dodat sílu na přechod do nebeského světa. Po vzoru Kristovu napomíná služebné, plakající nad její blížící se smrtí, aby nelitovaly ji, ale samy sebe.¹²⁰ Nakonec svěřila péči o své služebné do rukou Boha a zemřela.

Alžběta se tutéž noc zjeví konvršovi¹²¹ benediktýnského kláštera v Durynském lantkrabství, se kterým dříve přijala bratrstvo, podáním ruky. V den onemocnění světice

---

¹¹⁷ ŠTÍTÍNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 59.

¹¹⁸ Číslovka dvanáct se v textu objevuje vícekrát (především dvanáct mincí almužny, dvanáct dní nemoci). Rok se odpradávně dělí na dvanáct měsíců, dvanáct bylo studní na poušti (Ex 15, 27), dvanáct bran má nebeský Jeruzalém (Zj 21, 12 nn), stejný byl i počet Kristových apoštolů. Více významů: HELLER, Jan. *Symbolika čísel a její původ* [online]. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2003 [cit. 2015-04-28]. Příspěvek dostupný z: <http://www.pastorace.cz/Knihovna/5-Symbolika-cisel-v-intervalu-12-1001.html>.

¹¹⁹ V legendě o svatě Elišce (tedy Alžbětě), zveřejněné v českém překladu Zlaté legendy, soudí vypravěč, že ptáčkem byl Alžbětin anděl strážný, který jí sděloval odchod do nového světa, plného radosti. In: de VORAGINE, Jacobus. *Legenda aurea*. 2., přeprac. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. s. 399.

¹²⁰ „Dcery jeruzalémské, nade mnou neplačte! Plačte nad sebou a nad svými dětmi;“ (Lk 23, 28)

¹²¹ Laický mnich konající v klášteře běžné práce. *Vokabulář webový* [online]. [cit. 2015-04-28]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>.

si konvrš stejnou ruku zlomí při práci. Trpí velkými bolestmi, od nichž mu pomůže právě až Alžbětino zjevení: „Zatiem pronese se, že umřela svatá Alžběta, neb čtyři dny chovávu chu jje nepohřebše pro velikú žádost lidskú. A tak den čtvrtý po krásné službě pohřeběchu v náboženství v toho špitála kaple. A byli sú mnozí | opati i jiní duchovní při pohřebu její i veliký lid jiný léta od božieho narození po tisíc po dvú stú od prvého a čtyřdcátého.“¹²²

V závěru textu jsou zmíněny ještě dva zázraky, které se staly v Alžbětině jménu. Zázraků na její počest se událo mnohem více, autor je však nepovažuje za důležité uvést k poučení věřících čtenářů, slouží dle jeho mínění pouze nevěřícím, a těm není tato skladba určena. Přispěním zázraků však, a také svým příkladným životem, byla Alžběta čtyři roky po svém úmrtí prohlášena za svatou papežem Řehořem IX. Zajímavý je ovšem vypravěčův výběr zázraků. Oba se totiž týkaly uzdravení malých dětí. V textu není nikde zmíněn Alžbětin vztah s vlastními potomky, avšak vypravěč zmiňuje její lásku k cizím dětem, o něž se stará ve špitále, nebo k dětem, kterým chodí za kmotru, aby je mohla více podporovat. Z toho lze usuzovat, že se Alžběta oddala službě bližnímu svému v takové míře, že její city k vlastním dětem byly odsunuty do pozadí.

5.5.1 Vdova Alžběta versus Štítného pojetí vdovství

Postava svaté vdovy ze *Života svaté Alžběty* prezentuje tzv. doživotní vdovství. Ačkoli je stále velmi mladá, po smrti milovaného manžela už nechce uzavřít jiný svazek, jelikož se zaslíbila jako nevěsta Kristu. Tomu se však nezaslíbila z žádného důvodu, které Štítný ve svém textu uvádí.¹²³ Alžběta velmi milovala Ludvíka, byl jí dobrým a čestným manželem, to ji však nevedlo k doživotnímu vdovství. Už v manželství zatoužila po obnovení své panenské čistoty, jelikož tímto činem se mohla přiblížit ještě více osobě, kterou milovala ze všech nejvíce – Kristu.

Věnuje se, tak jako v manželském životě, péči o chudé a nemocné, jen s větším nasazením. K tomu využívá čas, který měla dříve vyhrazený pro Ludvíka. Radí ostatním ženám, některé se dle jejích rad a vzoru rozhodnou zůstat pannami, jiné přijímají za své

---

¹²² ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. s. 61.

¹²³ Důvody k zachování vdovského stavu až do smrti jsou shrnuty v kapitole 2.3.2.

věčné vdovství. Jedná se většinou o její služebné, k zachování panenské čistoty a službě Bohu přemluví i dívku, které nechala za přestupek ostříhat vlasy (viz kapitolu 5.4). Alžběta svou pílí a houževnatostí dovedla svůj život k dokonalé shodě s Božími požadavky.

5.6 Světice v roli matky

Jak jsme zmínili již dříve, jedním z hlavních úkolů ženy jako manželky bylo porodit potomky a starat se o jejich výchovu. Zvláště ve šlechtických rodinách bylo zapotřebí zajistit trůnu následníka, tedy mužského potomka. I z tohoto důvodu bylo manželství posvěceno církví. Vzhledem k vysoké úmrtnosti dětí v útlém věku se dá předpokládat jakási citová zdrženlivost vůči vlastním dětem, ale ta nebyla vždy pravidlem.¹²⁴

Dochované prameny včetně staročeské legendy ovšem zpodobují Alžbětu Durynskou především jako vzornou manželku: svorně deklarují, že Alžběta svého manžela milovala a s Ludvíkem trávila veškerý volný čas, jenž nevěnovala pomoci druhým a modlitbě. Když měl lantkrabě odcestovat do Svaté země, bála se ztráty milovaného manžela a nechtěla ho nechat odjet ani z důvodu šíření slávy božího jména. Ctíla též přání Boha milovat bližního svého, ve špitálu se oddaně starala o chudé děti jako o vlastní, jiným dětem šla za kmotru, aby o ně bylo lépe postaráno. Dalo by se tedy předpokládat, že její vztah k vlastním dětem bude taktéž velmi silný. Leč v textu *Života svaté Alžběty* se nic takového nedozvídáme. Dokonce není zmíněn ani počet a pohlaví dětí světice. Dozvídáme se pouze o narození dvou potomků ze tří (1. po šestinedělí jde Alžběta nejspíše s prvním dítětem do kostela, 2. početí posledního dítěte při loučení s Ludvíkem). Z dostupných pramenů víme, že světice měla mít děti tři, z nichž první bylo mužského pohlaví.¹²⁵ Ani o tomto synovi, Heřmanovi II., a jeho vztahu s matkou, však v textu není žádná rozsáhlejší zmínka.

Vzhledem k existenci přímého nástupce by Alžběta měla mít, po vzoru jiných panovnic, možnost převzít po smrti manžela vládu v zemi až do plnoletosti svého syna. Podle staročeské legendy však světice o nic takového nejevila zájem, když je vyhnána z hradu,

---

¹²⁴ Jako doklad může sloužit i Štítného tvorba. Chtěl ze svých milovaných dětí vychovat dobré křesťany, proto píše poučné spisy, které jim poté věnuje (zvláště dceři Anežce), viz kapitolu 2.3.

¹²⁵ Viz kapitolu 3.1.

odchází nejdříve bez dětí a ty jsou za ní dodatečně poslány. Na dědictví pro svého syna nemyslí ani poté, kdy se za pomoci Ludvíkových rytířů vrací na durynský dvůr a získává možnost dostat zpět vše, co jí náleží. Alžbětě záleží pouze na chudých, službě jim a skrze ně službě Bohu, proto žádá jen skromné dědictví formou peněz. O osudu jejich dětí se tedy nedozvídáme nic, kromě té informace, že poslední z nich byl určen pro duchovní dráhu, na níž se Alžběta dohodla s Ludvíkem před jeho odjezdem do Svaté země.

5.7 Lantkrabě Ludvík

Vlastní pozornost si zaslouží také postava mladého lantkraběte. Staročeská legenda nabízí čtení Ludvíka jako toho, který měl na chování světice a formování jejích názorů velký vliv a nezanedbatelným způsobem přispěl k tomu, aby se Alžběta stala svatou. Působení určitého muže na vývoj života budoucí světice není v hagiografických textech ničím ojedinělým.¹²⁶ Jak jsme již dříve zmínili, životy svatých žen výrazně ovlivňovaly zejména mužské postavy. V drtivé většině se tito muži snažili ženské hrdinky svést na scestí, od křesťanských zásad.¹²⁷ Právě mj. kvůli špatnému (nekřesťanskému) chování mužů se ženy stávají světicemi. U Alžbětina chotě je ale situace zcela jiná. Z textu vyplývá, že Ludvík je, podobně jako jeho manželka, vzorem ideálního muže a manžela dané doby. Ke křesťanství je od dětství veden rodiči, s Alžbětou tedy sdílí stejnou víru, ve které se v průběhu manželství vzájemnými činy utvrzují. Lantkrabě je popisován jako vzor mužských ctností, jenž se nikdy neprovinil vůči Bohu a jeho příkázáním. Autor skladby již nezmiňuje historickou skutečnost, a to, že Ludvíkova otce arcibiskup uvrhl do klatby, která po smrti Heřmana automaticky přešla na jeho syna. Ludvík měl tedy určité spory s církví, které řešil vojenskou silou (viz kapitolu 3. 1.). Tato skutečnost se ovšem příliš nehodí k vykreslení postavy Ludvíka jako ctnostného,

---

¹²⁶ Naše tvrzení vychází z poznatků získaných z českého překladu *Legenda aurea*: de VORAGINE, Jacobus. *Legenda aurea*. 2., přeprac. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 444 s. ISBN 80-702-1272-1.

¹²⁷ Určitou výjimku tvoří například legenda o svaté Cecílii, která se na naléhání rodičů provdala za Valeriána. Cecílii ovšem od Alžběty odlišuje fakt, že Valeriána musela ke křesťanství přivést až za jejich manželství, navíc spolu nežili v naplněném svazku, Cecílie zůstala až do svého umučení pannou. Viz: de VORAGINE, Jacobus. *Legenda aurea*. 2., přeprac. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. s. 328–333.

váženého a zbožného muže, nejspíše proto ji tedy autor staročeského *Života svaté Alžběty* vynechal.

Další popisovanou Ludvíkovou ctností je také skutečnost, že si vždy stojí za svým slovem, řídí se vůlí svého otce, když se ožení s Alžbětou navzdory nesouhlasu matky a přátel. Svou manželku velmi miluje, váží si jí i jejích názorů, při různých sporech stojí vždy věrně na Alžbětině straně. Pokud odjede na cesty, souhlasí s tím, aby manželka spravovala celé lankrabství a rozhodovala o financích, dává jí jako správný manžel důvěru, že ona bude tou pravou podporou a jeho zástupcem. Díky víře a lásce též nepodlehne pokušení smilstva, kterému je často vystavován, a celý život zůstane věrný Alžbětě. Zajímavá je také skutečnost, že k hříchu ho obvykle svádí přítel nebo poddaný, který by měl lankraběte ctít a podporovat ve zbožném žití. Jako jeho jediná podpora se však v textu jeví pouze manželka Alžběta, i vlastní matka Ludvíka vystavuje neustálému pokušení, chce ho odloučit od Alžběty, tím by se ale dopustil hříchu.

Dobrym příkladem jde Ludvík i svým chováním k poddaným. Snaží se být spravedlivým vládcem, nevyvolává války za účelem obohatit se, nepravost a protivenství vůči Bohu trestá například zesměšněním svých šlechtických druhů, i za cenu možné odplaty. K té však za jeho života nikdy nedojde, možná právě prostřednictvím Boha, který si váží oddanosti mladého panovníka. Ludvík se podobně jako Alžběta věnuje charitativní činnosti, rozdává almužny chudým, podporuje kláštery a kostely finančně i svou osobní pomocí, často věnuje svůj volný čas modlitbám k Bohu. Avšak jeho chování je přece jen svým způsobem odlišné od chování manželky. Lankrabě je prezentován jako muž a především vládce, věnuje se zbožnosti a s ní souvisejícím činnostem, leč v rámci roviny hodné takového muže, vzhledem ke svým povinnostem nemá tolik volného času jako žena.

Na sklonku svého mladého života Ludvík prokáže dalším skutkem oddanost Bohu. V jeho jménu se rozhodne odjet bojovat do Svaté země, i za cenu toho, že se musí rozloučit se svou milovanou manželkou a jeho rozhodnutí může mít za následek smrt. Projevu oddanosti svých rytířů se lankrabě dočká i po své smrti. Ti dovezou dle jeho přání jeho ostatky zpět do Durynska k Alžbětě a také jí, jako vdově po milovaném lankraběti, pomohou získat dědictví, jež jí právem náleží.

ZÁVĚR

Cílem této práce byla analýza ženského ideálu v hagiografii vrcholného středověku, reprezentovaného postavou svaté Alžběty Durynské, jak ji zobrazuje staročeská skladba *Život svaté Alžběty*.

Vrcholný středověk nabídl evropskému společenství nový pohled na lidskou zbožnost. Cílem bylo přiblížit se co nejvíce Božímu synu – Kristu. Za dobu života na zemi se Kristus snažil změnit lidstvo k lepšímu, nezajímal se o svůj vlastní život, netoužil získat hmotný majetek. Chtěl jít lidem příkladem a ukázat jim, jak se mají chovat k sobě navzájem, aby na konci života nemuseli litovat svých skutků a došli nebeské odměny. Pečoval o nemocné, krmil hladové, pomáhal všem těm, kteří nějakou pomoc potřebovali. Choval v sobě lásku k bližnímu a tímto způsobem ji dával najevo. Nevadilo mu žít v pokoře a ponížení, nestěžoval si na svůj osud, jelikož věděl, že odpovídající odplatu za své činy dostane až v nebeském světě.

Právě tento pohled na svět a toto pojetí „správného“ lidského chování se více rozšiřuje ve 13. a 14. století, a to zejména zásluhou tzv. žebravých řádů. Jejich členové žili v dobrovolné chudobě a věnovali se sociální činnosti stejně jako Kristus. Tyto řády a jim podobné, zabývající se právě péčí o potřebné, měli své přívržence a dobrodince i v řadách žen. Ženy zakládaly své vlastní řády, často také při nich provozovaly kláštery a špitály, které sloužily pro poskytování pomoci chudým a nemocným. Tyto řeholnice a dobrovolnice většinou pocházely z řad šlechty. Do kláštera se žena z bohaté rodiny mohla dostat jako panna, která se nechtěla vzdát svého panenství, nebo jako panna, jež nesehnala vhodného manžela. Dále se do něj uchýlovaly vdovy, většinou proto, že již nechtěly uzavřít další sňatek. Právě svými penězi, nebo penězi rodičů (v případě panen) udržovaly daný klášter v chodu, proto zde některé z nich mohly žít i bez složení řeholních slibů.

S rozvojem středověkého církevního i světského myšlení se pomalu začal měnit i pohled na ženu a její společenský status. Stále platil názor, že panny a vdovy jsou hodny větší váženosti než manželky, avšak poté, co byla církví uznána svátost manželství, nabývá rovněž stav manželský větší důstojnosti. Středověcí teologové i laikové prezentují své „zmodernizované“ názory na ženské pokolení, především tedy na ženy v manželském stavu. Manželka má svého chotě milovat, ctít, rodit mu potomky a

vychovávat je v lásce a úctě k Bohu. Nově se také manželka stává partnerkou a duševní oporou pro manžela.

Žena obecně je i v této době považována za slabou tělesně i morálně, ale právě slabost se stává předností, jelikož umožňovala danému člověku projevovat pokoru. Pokorou, láskou a ponížením se ženy přibližují jako Kristus Bohu, za jejich činy a zbožnou lásku je jim slíbena odměna v nebeském království. K tomu mají vést i své manžely, pomáhat jim dosáhnout vyššího spojení s Bohem.

Teoretické požadavky na ideální ženu vyústily v potřebu uvést je do praxe a dát tím ženám skutečný příklad hodný následování. Možná právě z této pohnutky byl napsán *Život svaté Alžběty*. Hlavní hrdinkou tohoto staročeského textu je uherská princezna, durynská lantkraběnka a v první řadě světice – Alžběta. Svatá Alžběta je skutečnou historickou postavou, její zbožné chování a činy byly zaznamenány v několika textech, z nichž některé sloužily též jako podklad pro její kanonizaci. Za svůj život prošla Alžběta všemi třemi stavy příslušejícími středověké ženě, byla pannou, na přání rodičů se stala manželkou a nakonec se díky božímu zásahu stala též vdovou. Vzhledem k těmto důvodům představovala ideální vzor především pro bohaté ženy.

V *Životě svaté Alžběty* je vylíčen život světice od narození až po smrt, včetně zmínky o jejích několika posmrtných zázracích. Podle staročeského textu byla Alžběta vybrána samým Bohem jako příklad hodný následování. Už jako malá dívenka byla dávána pro své zbožné chování všem za vzor. Ačkoli byla princezna, chovala se ke všem lidem, služebné nevyjímaje, pokorně a snažila se vést ostatní k projevům lásky k Bohu.

Jako panna zachovává svou úctu a poslušnost rodičům, souhlasí se sňatkem, který pro ni naplánovali již v dětství. Pro budoucího manžela uchovává svou tělesnou čistotu a jako správná nastávající choť začíná k Ludvíkovi chovat milostné city, avšak pouze v rovině duševní, jak by tomu mělo být. Projevuje nečekaný strach v době, kdy si není jistá, jestli ji mladý lantkrabě hodlá pojmout za manželku. Také se vzdává možnosti, jež se jí naskýtá díky Ludvíkově matce. Ta ji chce poslat do kláštera a najít svému synovi lepší a bohatší ženu. Jak jsme již dokázali dříve na uvedených příkladech, tuto možnost by ocenila každá svatá panna, která se musela potýkat s odmítáním nápadníků. Alžběta však nechce zůstat navždy pannou, jako svůj úděl vidí to, že se stane manželkou, proto ji ani nenapadne podřídit se vůli své nastávající tchýně.

Ve volném čase se jako správná zbožná panna věnuje modlitbě a pomoci druhým, zaplňuje tímto způsobem svůj čas, aby nepodlehla svěským (hříšným) myšlenkám a skutkům.

Po překonání několika obtíží ze stran nepřejících se z Alžběty stane manželka. Svého chotě miluje, chová k jeho osobě úctu a pokoru. Dokáže být Ludvíkovi oporou v záležitostech reprezentačních i morálních. Svým zbožným chováním podporuje víru svého manžela v Boha. Zároveň s postavením manželky lankraběte získává možnost a hlavně finanční prostředky na sociální činnost. Té věnuje veškerý volný čas, který netráví se svým manželem. Rozdává almužny potřebným, zakládá špitál pro nemocné. Sama se však snaží žít co nejchudší život. Pohrdá vším bohatstvím, které získala od rodičů i sňatkem s Ludvíkem, nepovažuje jej za důležité k životu, spíše naopak, majetek vidí jako hříšné lákadlo, jež odvádí pozornost lidí od Boha a víry v něj. Je jistě pozoruhodné, jak Alžběta majetkem a svou příslušností ke šlechtě pohrdá, aniž by si uvědomovala, že bez těchto věcí by nemohla pomoci tolika lidem (například v době hladomoru). Sice lidem pomáhala svou osobní péčí, kdyby ale nebylo finančních prostředků její bohaté rodiny, nikdy by například nemohla vystavět dva špitály.

Svůj život může Alžběta askezi a pomoci druhým plně zasvětit po manželově smrti. Již před Ludvíkovou smrtí složila slib zdrženlivosti, toužila stát se nevěstou Kristovou. V lásce a úctě se rozloučí s manželovými ostatky, stává se z ní vdova a ve vdovském stavu chce žít až do konce svých dní. S boží pomocí se vyhne dalším sňatkům a žije v naprosté chudobě. Jako své jediné poslání vidí právě pomoc potřebným. Svě dědictví rozdá chudým a založí druhý špitál, ve kterém pracuje jako řadová ošetřovatelka, stará se o ty nejnuznější a nejvíce nemocné, aby tím splatila dluh z předchozího života v přepychu. Touží vyrovnat se svým postavením úrovni služek, stát se jednou z nejchudších, aby ji nic na tomto světě neodvádělo od nebeského života, na který netrpělivě čekala. Nakonec se Alžbětino největší přání splnilo a ona pro své činy Kristem přijata do nebeského života jako jeho věčná nevěsta.

Na příkladu postavy svaté Alžběty jsme chtěli ukázat, jakým způsobem byl ve vrcholném středověku literárně zpodobován ženský ideál. Svě poznatky můžeme shrnout v poznání, že nezáleží na postavení ženy, ani jejím stavu. Záleží především na tom, zda žena chová úctu a lásku k Bohu a svým bližním, žije v pokoře a odevzdání se

jim, neváhá do úmoru pomáhat potřebným. Pokud žena dodrží tyto základní požadavky, čeká ji bohatá odměna v posmrtném životě, její duše bude spasena.

V naší práci jsme se také pokusili doložit, že všechny tyto nároky v zásadě platily i pro středověkého muže. Za jeho vzor měla sloužit postava lantkraběte Ludvíka. Ten, ačkoli nebyl nikdy kanonizován, vyznačoval stejnými vlastnostmi jako jeho žena, byť umírněnějšími vzhledem ke stálému středověkému faktu, že žena je náchylnější k hříchu než muž, proto musí za svého života činit větší pokání. Ludvík zahrnoval svou ženu pochopením a láskou, důvěřoval jejímu úsudku a podporoval ji ve veškeré činnosti zahrnující pomoc druhým. On sám se také staral o druhé, Alžbětu uváděl v pokušení, ale i ji morálně podporoval, jako správný manžel. Ve společném manželství fungovali jako plnohodnotný pár, jako dva lidé, které sice odlišuje pohlaví, avšak jsou si ve svém svazku v největší možné míře rovni, navzájem se vroucně milují a podporují, rozhodují společně o důležitých záležitostech, nebo bez váhání podpoří rozhodnutí toho druhého. Tyto skutečnosti jsou i dle názoru Štítného důležité pro udržení harmonického manželství, které má účastníkům pomoci k dosažení větší nebeské odměny.

Svatá Alžběta Durynská však není jedinou ženou, která by mohla splňovat požadavky na reprezentaci ženského ideálu vrcholného středověku. Existuje mnoho historicky doložených postav urozených žen, jež zasvětily péči o chudé a nemocné většinu svého života. Jednou z nich je například svatá Hedvika Slezká, Alžbětina teta. Svatá Hedvika, stejně jako její neteř, ve svém životě prošla stavem panenským, manželským i vdovským, též byla po vzoru svaté Alžběty posmrtně kanonizována. Avšak problém spočívá v prozatímní nedostupnosti materiálů, které by zpřístupňovaly literární zpracování Hedvičina života.¹²⁸

S podobným problémem se setkáváme i u Kunhuty Přemyslovny. Dcera českého krále Přemysla Otakara II. sice nebyla sveticí, ale kromě pomoci potřebným se zasloužila i o vznik mnoha cenných duchovních textů, kterými obohatila knihovnu kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, nebo třeba knihovnu kláštera na Františku, kde po nějaký čas vykonávala funkci abatyše. Tyto texty se zabývaly především osobním přístupem člověka k Bohu, po přiblížení ke Kristu a zdůrazněním Kristova lidství. Jedním z nich je

---

¹²⁸ Jednu legendu pojednávající o životě svaté Hedviky obsahuje staročeský Pasionál. Jeho ediční zpřístupnění však zatím nebylo zhotoveno. In: ZAJÍČKOVÁ, Vendula. *Staročeský pasionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*. 1. vyd. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. s. 62–63.

Pasionál abatyše Kunhuty, ojedinělý mystický spis pojednávající o Kristově umučení, který je proslulý zejména krásnými iluminacemi.¹²⁹ Bohužel, literární zpracování Kunhutina života, jakkoli by si ho tato žena zasloužila, nám také není známé. Nabízí se nám tedy námět na možnou další velmi zajímavou komparaci zabývající se otázkou, zda by se tyto ženy vyrovnaly osobě Alžběty, jak je zpodobněna v *Životě svaté Alžběty*.

---

¹²⁹ ČADKOVÁ, Kateřina a kol. Duše a tělo. In: LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 176.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura

ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knížky o hře šachové a jiné: Duchovní román o Barlaamovi a Josafatovi (Obsaž.) = O přirovnání devíti lidských stavů k devíti kůrům andělským (Obsaž.) = O trojím stavu, panenském, vdovském a manželském (Obsaž.) = Předmluva ke sborníku Sázavskému (Obsaž.) = Řeči nedělní a sváteční (Obsaž.)*. Praha: Odeon, 1956. 529 s.

ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Život svaté Alžběty*. Jaroslav Kolár [ed.]. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. 76 s. ISBN 80-7185-643-6.

Sekundární literatura

ADAMSKA, Janina Immakulata. *Milosrdenství, chudoba, radost: příběh svaté Alžběty Uherské, lantkraběnky durynské*. Brno: Konvent minoritů, 2008. 148 s. ISBN 978-80-903395-2-1.

BUBEN, Milan M. a kol. [eds]. *Svatí spojují národy: Portréty evropských světců*. 1. vyd. Praha: Panevropa, 1995. 195 s. ISBN 80-858-4607-1.

ČERNÝ, Václav. *Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury*. Praha: Mladá fronta, 1999. 459 s. ISBN 80-204-0833-9.

DACHOVSKÝ, Karel. *Sv. Alžběta Durynská*. Praha: Řád, 2007. 47 s. ISBN 978-80-86673-09-7.

de VORAGINE, Jacobus. *Legenda aurea*. 2., přeprac. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. 444 s. ISBN 80-702-1272-1.

ENNEN, Edith. *Ženy ve středověku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2001. 338 s. ISBN 80-720-3369-7.

GEBAUER, Jan. *O životě a spisích Tomáše Štítného ze Štítného*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1923. 105 s.

HANZOVÁ, Barbora. *Pramen Života svaté Alžběty Tomáše Štítného ze Štítného a didaktická funkce díla*. Rkp. dipl. práce FFKU, Praha, 2006. 60 s.

KUTHAN, Jiří a kol. [eds.]. *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*. 2013. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění v NLN, 379 s. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. 14. ISBN 978-807-4222-429.

LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2001. 325 s. ISBN 80-85959-88-7.

le GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. 935 s. ISBN 80-702-1545-3.

le GOFF, Jacques a kol. [eds.]. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. 320 s. ISBN 80-7021-682-4.

LENDEROVÁ, Milena a kol. [eds.]. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. ISBN 978-807-1069-881.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie [edd.]. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. 1. vyd. Praha: Scriptorium, 2008. 591 s. ISBN 978-808-6197-951.

REMEŠOVÁ, Věra. *Ikonografie a atributy svatých*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1991. 85 s. ISBN 80-711-3045-1.

ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. 201 s. ISBN 80-204-0740-5.

RYCHTEROVÁ, Pavlína [ed.]. *Vidění svaté Brigity Švédské v překladu Tomáše ze Štítného*. Praha: Filosofia, 2009, 432 s. Sběrka pramenů k náboženským dějinám, sv. 2. ISBN 978-80-7007-294-3.

SCHMIDTBERGER, Helga Susanne. *Die Verehrung der Heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des Mittelalters*. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1992, 252 p. ISBN 37-708-0981-5.

ZAJÍČKOVÁ, Vendula. *Staročeský passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*. 1. vyd. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. 254 s. ISBN 978-80-7368-853-0.

Tištěná periodika

HANUŠ, Josef. Zjevení sv. Brigitty v literatuře české. In: *Listy filologické a pedagogické* 13, 1886, č. 5–6, s. 141–157, 210–232, 426–434.

KOLÁR, Jaroslav. Český Život svaté Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*, 1995, č. 4, s. 221–231. ISSN 0862-979X.

KOLÁR, Jaroslav. K žánrovému statutu děl starší české literatury. In *Česká literatura* 42, 1994, č. 5., s. 496–504. ISSN 0009-0468.

RYCHTEROVÁ, Pavlína. Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*, 1999, č. 6, s. 95–109. ISSN 0862-979X.

ŠIMEK, František. Legenda o Barlaamu a Josafatovi přeložil do češtiny Tomáš ze Štítného. In: *Listy filologické* 70, 1946, s. 79–97. ISSN 0024-4457.

Internetové zdroje

HELLER, Jan. *Symbolika čísel a její původ* [online]. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2003 [cit. 2015-04-28]. Dostupné z: <http://www.pastorace.cz/Knihovna/5-Symbolika-cisel-v-intervalu-12-1001.html>.

Vokabulář webový [online]. [cit. 2015-04-28]. Dostupné z:
<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>.